

ISSN: 2822-521X

Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi

Journal of Political and Social Studies

Cilt 1 Sayı 1

Vol.1 Issue 1

Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi

Cilt/Volume: 1 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2022 (Ağustos/August)

Açık Erişim Politikası/ Open Access Policy

Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Atıf-Gayriticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Siyaset ve Toplum Araştırmaları, bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracakı ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır. Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi, Budapeşte Açık Erişim Deklarasyonunu imzalamıştır.

Journal of Political and Social Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. Journal of Political and Social Studies provides immediate open access to its content on the principle that making research free available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Journal of Political and Social Studies has added its name to the Budapest Open Access Initiative.

Dizinleme Bilgileri/ Abstracting and Indexing Services

ISSN: 2822-521X

ISSN: 2822-521X

Derginin Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü/
Owner and Managing Editor
Ensar KIVRAK

Editör/Editor

Dr. Özlem Özdeşim SUBAY

Editör Yardımcısı/Editorial Assistant

Burak GÖKALP

Ensar KIVRAK

Dil Editörü/Language Editor

Zehra NAMLI

Fatih DEMİR

Kitap Değerlendirme Editörü/

Osman AYDOĞAN

Book Review Editor

Mizanpaj Editörü/Language Editor

Ömer Can BAŞ

Tasarım/Design

Abdullah ÖZÇELİK

Yayın ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. Alper Özmen

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hayrettin Özler

Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. İsmet Parlak

Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Mutlu Binark

Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Armağan Öztürk

Artvin Çoruh Üniversitesi

Doç. Dr. Bilge Kağan Şakacı

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Doç. Dr. Emel Dikbaş Torun

Pamukkale Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih Durgun

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Ferihan Polat

Pamukkale Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Halit Uyanık

İstanbul Üniversitesi

Dr. Orkhan Valiyev

Western Caspian University

İçindekiler/Contents

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

1

**OSMANLI MÜELLİFLERİ'NİN GÖZÜNDEN
YAVUZ SULTAN SELİM'İN TAHTA ÇIKIŞI**
*The Accession of Selim I to the Throne Through the
Eyes of Ottoman's Müellifs*
Merve KATIRCI

19

**KENT YOKSULLUĞUNUN MEKANA
YANSIMASINDA GÜVENLİK ALGISI**
*Security Perception in the Reflection of Urban Poverty on
the Space*
Rahime ÇERÇİ

35

**SAĞLIK HİZMETLERİNE ULAŞIM
ÇERÇEVESİNDE GÖÇMEN
AYRIMCILIĞI**
*Immigrant Discrimination in the Framework of Access
to Health Services*
Şerife Sümeyra ÇADAK

Kitap İncelemeleri / Book Reviews

54

**Siyasî Gelişmelerin Edebî Sahaya İz Düşümü
Bağlamında Bir Kitap İncelemesi: II. Meşrutiyet
Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına
Yansımaları**
Mustafa AKŞEHİRLİOĞLU

60

**Kudret Bülbül, Bir Devlet Adamı ve Siyasal
Düşünür Olarak Said Halim Paşa, Ankara: Kadim
Yayınları, 2006, 281 s.**
Mustafa TOPKARA

ISSN: 2822-521X

OSMANLI MÜELLİFLERİ'NİN GÖZÜNDEN YAVUZ SULTAN SELİM'İN TAHTA ÇIKIŞI

The Accession of Selim I to the Throne Through the Eyes of
Ottoman's Müellifs

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Merve KATIRCI

merve.katici@gmail.com
0000-0002-8778-0884
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Political and Social Studies

Atıf / Citation

Katirci, M. (2022b). Osmanlı Müelliflerinin Gözünden Yavuz Sultan Selim'in Tahta Çıkışı. Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 1(1), 1-19. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6949206>

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 23.02.2022

Kabul Tarihi: 19.06.2022

Yayın Tarihi: 01.08.2022

Osmanlı Müelliflerinin Gözünden Yavuz Sultan Selim'in Tahta Çıkışı

Öz

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun en gözde padişahlarından biri olan Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkış öyküsünü, bu dönemde yaşayan ve olaylara şahitlik eden Osmanlı müelliflerinin yazdıkları eserlerin ışığında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. *Müellif* kelimesi aslen *yazar*, *kitap telif eden* anlamlarına gelse de eserlerini inceleyeceğimiz Adai-yi Şîrâzî, Ali Şîrî, Celâl-zâde Mustafa, Hadîdî, İdrîs-i Bidlîsî, Kemalpaşazâde, Keşfî Mehmed Çelebi, Lütî Paşa ve Matrakçı Nasuh'un Yavuz Sultan Selim ile dönemdaş olduğunu vurgulamak ve ileriki tarihlerde bu olayları kitaplardan okuyarak veya duyduğu kadarıyla aktaran yazarlardan ayırt etmek amacıyla kullanılmıştır. İnceleyeceğimiz eserlerde II. Bayezid'in oğulları arasında yaşça en küçük olan ve babası tarafından desteklenmeyen bir şehzadenin rakipleri arasından öne çıkmasının Gürcistan Seferi, Kızılbaş Hareketleri, Şah Kulu İsyanı ve Çorlu Muharebesi sayesinde mümkün olduğu görülecektir. Yavuz Sultan Selim'in Gürcistan'a ve Safevilere karşı yürüttüğü siyasetle Sünnî İslam'ın savunucusu olarak görülmeye başlanması Şiiliğe meyleden kardeşlerini gözden düşürmüştü. Savaşlarda gösterdiği cengâverlikle nam salan Yavuz'un başarıları, onun savaşlardan kaçınan babası ile savaşlarda yararlılık göstermeyen kardeşlerine karşı halk tarafından desteklenmesini sağlamıştı. Sonunda tahta geçmek uğruna kardeşlerin birbirini öldüreceği ve Yavuz'un babasını tahttan zorla indirip onu zehirleyebilme ihtimalinin akıllara geldiği bu olaylar, Selimnâme yazarlarının taraflı bakış açıları ile Tevârih-i Âli Osman yazarlarının olayları aktarış şekilleri mukayese edilerek incelenmiştir. Müelliflerin anlatılarından çeşitli alıntılar yapılarak dönemin genel çerçevesi şekillendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Taht Kavgaları, Kaynak Eserler, Kızılbaş İsyanı, Çorlu Muharebesi.

The Accession of Sultan Selim to the Throne through the Eyes of Ottoman's Müellifs

Abstract

This study aims to evaluate the enthronement story of Yavuz Sultan Selim, one of the most popular sultans of the Ottoman Empire, in the light of the works written by Ottoman authors who lived and witnessed the events in this period. The word *Müellif*, apart from the meaning of the word author, was used to describe the authors who lived during the reign of Yavuz Sultan Selim. *Müellifs* are not authors who convey what they have heard or read afterwards. In the works we will examine, it will be seen that it was possible for a prince, who was the youngest among Bayezid's sons and was not supported by his father, to stand out from his rivals thanks to the Georgian Campaign, the Kızılbaş Movements, the Shah Kulu Revolt and the Battle of Çorlu. The fact that Yavuz Sultan Selim began to be seen as a defender of Sunni Islam with his policy against Georgia and the Safavids discredited his brothers who were inclined to Shiism. Due to Yavuz's achievements, which were known for his bravery in wars, ensured that he was supported by the people against his father who avoided wars and his brothers who did not show usefulness in wars. In the end, these events, in which it occurred to us that the brothers would kill each other for the sake of taking the throne, and that Yavuz might force his father to abdicate and poison him, were examined by comparing the biased perspectives of the Selimname authors and the ways in which the writers of Tevârih-i Âli Osman conveyed the events. Various quotations have been made from the narratives of the muellifs.

Keywords: Ottoman Empire, Throne Fights, Source Works, Kızılbaş Revolt, Battle of Çorlu.

“Çü fânîdür değil bâkî bu dünyâ,
Fenâyiçün ne lâzım bunca gavga”
Hadîdî

Giriş

Yavuz Sultan Selim’in selefi ve babası olan II. Bayezid, 1481 yılında başlayan ve yaklaşık otuz bir yıl süren saltanatı sırasında, atalarından farklı olarak, savaştan kaçınan barışçı bir politika yürütmüştür. Bu sebeple Osmanlı Devleti’nin askeri ilerlemesi durmuştu. Daha çok din, imar ve kültür hareketlerine önem vermesi dolayısıyla *Sofu* lakabıyla anılması padişahın ruhani tabiatını anlamamıza imkân tanır. Padişahın devlet işlerini ikinci plana atarak işleri yürütme görevini sadrazama ve divana bırakması birçok probleme yol açmıştı. Görevlerin layığına değil yandaşlara verilmesi, Anadolu’daki tımarlı sipahilerin durumunun gittikçe fenalaşması, sefer ve akınlar durduğu için mansıbların ölüm durumlarında mukataaya verilmesi halkı devlete küstürmüştü. Bu durumdan yararlanmak isteyen Karamanoğulları ve Ramazanoğulları gibi diğer Anadolu Beylikleri halkı örgütlemek ve bu hareketin lideri olmak istediler. Sünni Osmanlı Devleti yönetimine karşı Tokat, Amasya, Yozgat ve Çorum bölgesinde Kızılbaş faaliyetleri de artış gösterdi. XVI. yüzyıl başlarında İran’da yükselen Safeviler, Anadolu Kızılbaşları tarafından kurtarıcı addedildiler. Genel olarak halk ayaklanmaları dini ve mali sebeplerden gerçekleşmiş olsa da dış siyasi güç olarak Safevi kışkırtmasını göz ardı edemeyiz (Uluçay, 1954).

Yaşı bir hayli ilerlemiş olan Sultan II. Bayezid’in oğulları arasında taht kavgasının gerçekleşmesi kaçınılmaz görünüyordu. İdris-i Bidlîsî’ye göre “sağlığının yerinde olmayışı nedeniyle Bayezid han tâcında ve tahtında tam bir fetret ortaya çıkmıştı” (Kırlangıç, 2016, s.119). Şehzade Ahmed Amasya’da, Korkut Manisa’da, Şehinşah Konya’da, Selim Trabzon’da etkili idarecilik örnekleri sergiliyorlardı. Şah İsmail’in Osmanlı toprakları üzerinden Dulkadiroğulları’nın topraklarına saldırmasına sessiz kalan padişaha karşın bu tehlikeyi bertaraf etmeyi düşünen Şehzade Selim halkın gönlünü kazanıyordu (Emecen, 2019). 1511 yılındaki Şah Kulu ayaklanmasına kadar ki süreçte Sultan Bayezid barışa bağlı kalıyor, Şehzade Ahmed de bu mezhepten ileri gelen kişileri himayesine alıp onlara destek veriyordu. Sünni halkın huzursuzluğu Yavuz lehine artıyordu. Yavuz’un Gürcülere ve Safevilere karşı izlediği agresif siyaset, ileride askerler tarafından desteklenmesini sağlayacaktı.

Bu çalışmada kullanılacak olan kaynak eserleri ve bu eserlerin müelliflerini kısaca tanıtmamızın faydalı olacağı kanaatindeyim. Malum olduğu üzere, yazarların eserlerinde anlatılanların kritiğini yapmak

için o yazarın içinde bulunduğu sosyal çevrenin, daha kaba ifadeyle *kimlere yaranmak istediğinin*, iyi anlaşılması gerekir.

İlk müellifimiz İdrîs-i Bidlîsî döneme bizzat tanıklık ettiği için Selim Şah-nâme'si konu ile ilgili birinci el kaynaklardandır. Önceki padişahlardan daha faziletli olduğunu öne sürdüğü I. Selim'in çocukluğundan ölümüne kadar bütün hayatını konu alan eseri müsvedde halinde kalmış, oğlu Ebu'l-fazl tarafından yayımlanmıştır. Anlatısının bir bölümünün başlığında "*Sultan Selim Şah'ın Allah'ın yardımı ve Allah katından gelen teyit ile dünyanın sığınağı olmayı ve şahlığı nitelik ve soy bakımından hak etmesi hakkında*" ifadelerini kullanması eserin genel tutumu hakkında daha en başından fikirler vermektedir (Kırlangıç, 2016, s.140)

İkinci müellifimiz Keşfi'nin¹ Selimnâme'si II. Bayezid'in şehzade Selim'i veliaht tayin etmesi ile I. Selim'in vefatına kadar yaşanan gelişmeleri ele alır. Eserde yer alan konuların başlıcaları; Yavuz'un tahta çıkışı, İran Seferi, Mısır Seferi, Celali İsyanı, Rodos'a Sefer Hazırlığı ve Süleyman'ın tahta çıkışıdır. Keşfi'nin Yavuz Sultan Selim'in şehzadelik döneminde hizmetine girmesi ve sonrasında resmi görevlerde bulunmuş olması, Şehzade Ahmed yanlısı Tacizâde ile olan ilişkisi bize bu eserdeki anlatıların nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair ipucu vermektedir (Sağırlı,1993, s.3-4).

Üçüncü müellifimiz Adai-yi Şiraz'ın² eseri *Şahnâme-i Selim Hanî* adıyla da bilinir. Diğer Selimnâmelere benzer şekilde Farsça ve manzum olarak kaleme alınmıştır. Yavuz'un Trabzon'daki valiliği ile başlayan eser, taht mücadeleleri, Kızılbaş isyanları, İran ve Mısır seferleri ile ayrıntılı bilgiler verip 1520'de sultanın ölümüyle son bulur. Yazarın Şah İsmail zamanında İran'dan ayrılmış olması dikkate değerdir (Bilgen, 2007, s.37-43).

Dördüncü müellifimiz Celâl-zâde Mustafa Çelebi³, Vezir Piri Paşa'dan bilgileri nakleder. Eserine *Mesair-i Selim Hânî* adını vermiştir ve *Tabakatü'l-Memalik* adlı eserini bitirdikten sonra bu eseri yazmış olmalıdır. Divanda Reisü'l-küttâb ve nişancı olarak çalıştığı için doğru bilgilere sahip olduğunu ve kendinden öncekilerin anlatılarının safsatalarla dolu olduğunu iddia eder. Olayların iç yüzünü aktaracağını bildiren yazar tam bir Yavuz taraftarıdır. Her olay hakkındaki yorumu Yavuz'u haklı çıkarmaya yöneliktir. Geniş kapsamlı bir anlatıya sahip olan eser hiçbir olayı atlamadan Yavuz'un doğumundan ölümüne kadar geçen sürede yaşanan olaylar hakkında bilgi verir (Çuhadar, Uğur, 1990, s.9-10)

Adı Ali, mahlası Şîrî olan *Târîh-i Feth-i Mısır* eserinin yazarı⁴ da incelemeye değerdir. Yazar, manzum olarak kaleme aldığı anlatısında II. Bayezid devri taht kavgalarına, Şah kulu İsyanı ile Çaldıran Savaşı'na, Kemah'ın fethi ile Mısır Seferi'ne ve Dulkadiroğlu Alaüddevle'nin mağlup edilmesine değinmiştir (Aköz, Yavuz, 2019). Eserin yanıltıcı adına rağmen, içeriğine baktığımızda esasen bir fetihname değil Selimnâme yazdığı kolayca anlaşılabilir. Zaten müellifin kendisi de bu durumu "*Bi-hamdi'llâhh ki bu Şâhâne-nâme, Anun nâmuyla irdi ihtitâma*" beytinde ikrar ediyor. Kanuni Devrinde Mısır Sancakbeyliği yaparken öldüğü ve Hz. Ali'ye sevgisi dolayısıyla Şîrî mahlasını kullanması hesaba katılırsa 1442 beyitten oluşan anlatısının kıymeti artacaktır.

Selimnâmelerin nasıl bir amaca hizmet ettiği herkesçe malum olduğundan görece daha objektif bilgiler bulabileceğimiz Genel Osmanlı Tarihlerini de incelemenin faydalı olacağı kanaatindeyim. Bunlardan ilki, Hadîdî'nin⁵ *Tevârih-i Âl-i Osman*'ıdır. Hadîdî'nin manzum eseri 6.650 beyitten oluşur. Osmanlı Devleti'nin başlangıcından 1523 yılına kadar geçen olaylar kaleme alınmıştır (Öztürk, 1991, s.27-30). Matrakçı Nasuh, Mehmet Zaim ve Peçuyulu, Hoca Saadettin gibi yazarların bu eseri kaynak olarak kullanması anlatılanların değerini gösterir. İnceleyeceğimiz ikinci *Tevârih-i Âl-i Osman* eseri Lütfi Paşa'ya⁶ aittir. Lütfi Paşa'nın eseri Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1553 yılına kadar ki olayları ele alır (Manav, 2017). Eseri, yaklaşık yarım asır boyunca bizzat tanık olduklarını aktardığı, olaylar ve kişiler hakkında görüş beyan ettiği ve devletin en üst kademesinde görev yaptığı için kıymetlidir. Son olarak yararlanacağımız eser Osmanlı öncesi Türk tarihinden başlayıp 1561 yılında biten, yazarının Rüstem Paşa mı Matrakçı Nasuh mu olduğu tartışılan *Târîh-i Âl-i Osmân*'dır (İnan, 2019). Yine saraya yakın ve üst kademelerde yer alan kişilerin yazmış olması eseri kıymetli kılmaktadır.

Yukarıda zikredilen eserler dışında, dönemin önde gelen şairlerinden olan ve Şam'da kadılık görevine kadar yükselen İshak Çelebi'nin *Selimnâmesi* ile II. Mehmed'in şehzadesi Bayezid'e lalalık yapan, dedesinin itibarıyla Kemalpaşazâde olarak anılan Şemseddin Ahmed'in eserinin IX. defteri de bu eserler hakkında yapılan çalışmalar incelenerek detaylandırılacaktır (Uğur, 1987; Parmaksızoğlu, 1953).

II. Bayezid'in saltanatının son yıllarından Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışına kadar geçen süre zarfında neler yaşandığı her tarihçinin ilgisini çeken, derin tartışmaların olduğu bir konudur. Bu çalışmada dönemin kaynaklarını inceleyerek II. Bayezid'in oğulları arasında yaşça en küçük olan ve babası tarafından desteklenmeyen bir şehzadenin rakipleri arasından nasıl sıyrıldığı sorusunun

cevabını arayacağız. Hemen belirtmeliyim ki bu çalışmada, II. Bayezid'in isteyerek mi zorlanarak mı tahttan çekildiği; Selim'in babasının ölümünde rolü olup olmadığı, Selim'in kendisi ve oğlu Süleyman için sancak seçimi stratejilerinin ve saray içindeki gruplaşmaların tahta giden yolda ne derece etkili olduğu gibi sorulara yer verilmeyecektir. Bu tartışmaları nihayete erdirmek benim haddimi aşan bir iştir. Ben, yaşanan süreçlerin kaynaklarda nasıl lanse edildiğinin bir kritiğini yaparak yazarların tutumunu göstermek ve olayların genel çerçevesini şekillendirmek niyetindeyim.

1. Şehzadelerin Durumu

Genel kabule göre, II. Bayezid'in sekiz oğlu vardı. Şehzadelerin isimleri sırasıyla Abdullah, Şehinşah, Alemşah, Mahmud, Mehmed, Ahmed, Korkud ve Selim idi ve bunlardan altısı Anadolu'daki çeşitli eyaletlere sancakbeyi namıyla gönderilmişlerdi. Şehinşah Karaman Sancağı'nı 80 bin duka altın ile yöneterek, kardeşleri Korkud ve Selim'in bütçesinin iki katı kadar gelire sahip bulunuyordu. Selim'in Trabzon'da ve Korkud'un Teke'de 40 bin duka gelirleri varken diğer kardeşler Beyşehir Sancakbeyi Şehzade Mehmed, İran sınır boyunda bulunan Şehzade Alemşah ve Amasya Sancakbeyi Şehzade Ahmed'in gelirleri eşitti. Onlar, Korkud ve Selim'in gelirlerinin 20 bin duka fazlasına ve Şehinşah'ın gelirinin 20 bin duka azına sahiptiler (Zinkeisten, 2019). Bu arada, bu şehzadelerin çocuklarına da küçük çapta da olsa sancakbeyliği görevi veriliyordu. Selim'in oğlu Süleyman'ın ilk önce Şarkî Karahisar'a, Alemşah'ın oğlu Osman Çelebi'nin Çankırı'ya, Şehzade Mahmud'un oğulları Orhan'ın Kastamonu'ya ve Musa'nın Sinop'a bu görev için gönderildiğini bilmekteyiz. Şehzadelerin kendi bulundukları yerler hakkındaki çeşitli itirazlarının dışında, oğullarının da kendilerine destek verecek yerlerde bulunmalarını istemeleri sebebiyle tartışmalar yaşanıyordu. Örneğin Şehzade Selim'in oğlu Süleyman'ın ilk görev yeri Şehzade Ahmed'e olan yakınlığından dolayı değiştirilmişti ve Süleyman Bolu'ya gönderilmişti. Bolu, Şehzade Ahmed'in İstanbul'a gidişinde yol güzergâhı üzerinde bulunduğu için Şehzade Ahmed tedirgin olmuştu. Şehzade Ahmed, buranın stratejik öneminden dolayı kendi oğlunu Süleyman'ın yerine aldırma'yı başarmıştı ve bu hamlesiyle ileride geçmeyi hayal ettiği tahtının önünde hiçbir engel kalmadığını düşünüyordu. Şehzade Selim ise Ahmed'in bu stratejik hamlesine mantıklı bir karşılık verdi ve oğlunun kendisine destek vermesini kolaylaştırmak, oğluyla güçlerini birleştirebilmek için Süleyman'ı kendine yakın olan Kefe Sancağı'na aldırdı (Uzunçarşılı, 1995). Bu kadar taht varisinin olması ilk başta göz korkutsa da esasen bu sayı Allah'ın takdiriyle azalmıştı. Ahmed, Korkud ve Selim'den başka diğer şehzadeler erken yaşta öldükleri için sağ kalan bu şehzadeler arasında kıyasıya bir rekabet başlamıştı. Bu hususta Kemalpaşazâde'nin ifadeleri dikkat çekicidir: *"hazret-i padişâhın kerametındadır ki ömrü 60-70 arasında iken evladının sayısı üç yüzden*

ziyade idi” Kemalpaşazâde buradaki sayıya II. Bayezid’in torunlarını da dâhil etmiş olmalı (Uğur, 1987).

Adrea Gritti’nin Venedik Senatosu’na sunduğu bir Relazone’da sağ kalan şehzadeler hakkında ilginç gözlemler bulunmaktadır. Amasya’da bulunan Şehzade Ahmed’in yardımcılarının fikirlerine göre karar verdiğini, rahat ve aylıklık içinde yaşam sürdüğünü yaşça en büyük şehzade olması dolayısıyla babasının kendisini desteklediğini yazmıştır. Manisa’da bulunan Şehzade Korkud’un karakterini ise babasının *sofuluğuna* benzeterek felsefe ile ilgisine ve dindarlığına vurgu yapmıştır. Şehzade Selim için de “*kardeşlerine nisbetle daha gaddar ve kurnaz, gözlerinden acımasızlık okunuyor*” ifadelerini kullanarak yeniçerilerin “*sadece kendi keyfine bakan Ahmed’i ya da tüm vaktini kitaplarla geçiren Korkud’u değil*” ordu başında sefere çıkabilecek olan Selim’i istediklerini belirtmiştir (Çıpa, 2020, s.22).

Şehzâde Ahmed’in oğullarının çok olması, yaşça büyük olması ve uysal tavırları babasının ve saraydaki devlet adamlarının kendisini desteklemesini sağlamıştı. Saray ve çevresi tarafından seviliyor, tahta babasından sonra onun geçmesi bekleniyordu. Ayrıca Sadrazam Hadım Ali Paşa’nın Mihaloğulları’nın tam desteğini aldığı için de tahta geçeceği kesin gibiydi (Yücel, Sevim, 2020). Şîrî’nin beyitlerinden de Ahmed’in sevilen ve güvenilen bir şehzâde olduğunu anlayabiliriz: “*Birinün adı hem Sultân Ahmed / Hisâl idi ana şer’-i Muhammed / sözünde var-ıdır sır-ı sa âdet / yüzünde lâmi idi nûr-ı devlet*” (Aköz, 2019, s.22).

Şehzade Korkud, İslam hukukuna olan hâkimiyeti ve Arapça dilini bilmesi ile halkın takdirini kazanmış bir şehzadedir. Babasının son zamanlarına şahit olan Korkud çeşitli mektuplar yazarak babasını devlet yönetimindeki bozukluk ve halkın huzursuzluğu hakkında uyaracak derecede duyarlıydı (Yücel, Sevim, 2020). Şîrî’nin Amasya valisi Şehzade Korkud’u tanımlarken “*Birine derler idi Şâh Korkud, Huceste tali ydi bahu mes ud / Ulumu câmi ’ idi ba-hakayık, Muhit idi fûnunu bâ-dekayık*” ifadelerini kullanmasının sebebi bahsi geçen şehzadenin ilim, din ve müzik gibi alanlara ilgili olmasıdır (Aköz, 2019, s.22) Şehzadenin ilime değer veren kişiliği ve şairane ruhu Kemalpaşazade’nin de takdirini kazanmasını sağlamıştır: “*Kılıç ve kalem sahibi, tuğ ve alem kaldıran, zulm ve sitemi yok eden, Lûtf ve keremi kendinde toplayan, cihanın gözü ve cerağı Sultan Korkud’dur*” (Uğur, 1987, s.2).

Sert mizaçlı, kardeşleri gibi danışmanlarının sözünü dinlemeyip kendi fikriyle hareket eden, gaddarlığı ile ün salmış, yiğitliği ile ordunun güvenini kazanmış Şehzade Selim’in babası tarafından

neden desteklenmediğini Hersekkâde Ahmet Paşa'nın ağzından, Adrea Gritti'nin aktardığı şekilde okuyabiliyoruz: “Sultan, yumuşak huylu ve sakin olan Ahmed’in tahta geçmesini istiyor, Selim’in aşırı gaddarlığından korkuyor” (Çıpa, 2020, s.28).

Şehzadeler hakkında görüş bildiren diğer müellifimiz de Adai-yi Şîrâzî'dir. II. Bayezid için “yaşam bahçesinde üç yavrusu olup, evrenin gönlü onlar sayesinde gençleşmişti” dedikten sonra bu bahçede yetişenler hakkında bilgi vermeye başlıyor:

“En büyüklerinin adı Ahmet olup,
akıllı yakışıklı ve gösterişli idi
Adı Korkut olan ikincisinin de,
erdem ve hünerde eşi yoktu
Üçüncüsü yaşça diğerlerinden daha küçüktü,
ama yücelik ve ululukta eşi ve benzeri yoktu.”

Şîrâzî'nin Yavuz Sultan Selim'i diğerlerinden fazla övmesi ve ilerleyen satırlarda “gönlü kusurlardan arınmış” olarak sıfatlandırması, amacı efendisini övmek olan Selimnâme yazarları için şaşılacak bir durum değildir (Bilgen, 2007, s.33).

Aslında Selim'in istenmediği bir sır değildi, daha 1487 yılında Trabzon'a gönderilmesi babası ile aralarındaki ihtilafı gözler önüne seriyordu. Tahta geçmesi istenen şehzadelerin payitahta yakın yerlerde görevlendirilmesi eskiden beri olagelmisti. Ahmed'in Amasya'ya, Korkut'un Teke Sancağı'na verilmesi de Selim'in padişah ve saray çevresi tarafından en istenmeyen şehzade olduğunu kanıtlar niteliktedir. Selim bütün olup bitenin farkındaydı ve buna göre strateji geliştiriyordu. Anadolu'dan İstanbul'a ulaşan tüm yollar kardeşlerine açtı ve padişah torunu Süleyman'a Şebinkarahisar ile Bolu'yu vermeyerek bu konumu korumak istedi. II. Bayezid'in bu tavrında Şehzade Ahmed'in yönlendirmelerinin etkisi olduğunu Celâlîzâde'den okuyoruz:

“Meğer sâbıkda hazret-i behîşt-âşiyân Tırabzonda iken şehzâde-i cihân-penâh Süleyman Şâh-ı saâdet-desgâh hazretlerine Şebhâne Karahisarsancağını isteyüb, Sultan Beyazid Hân ol husûsı Sultân Ahmed'e bildirüb müşâvere itdüğü zamanda Sultân Ahmed rızâ vermedikde, ol zamanda müşârun ileyh lâlâsı feryâd idüb ‘pâdişâhun karındaşının bu murâdına mâni’ olma, şöyle ki razı olmayasın bî-huzûr olup, Kefe sancağın ister. Rûmiline geçer, sonra bî-huzûr olursun’ demiş imiş. Ol vakit lâlânın kelimâtına gûş tutmayub akıbet-endiş değiller idi.” (Çuhadar, Uğur, 1990, s.66).

Yavuz Sultan Selim, kardeşinin ve babasının bu tutumundan sonra Anadolu'ya karşılık Rumeli kozunu oynamayı planladı. II. Bayezid oğlu Ahmed ve saraydaki Ahmet yanlısı hizbin yönlendirmesiyle birkaç kere fikir değiştirmiş olsa da 1509 yılının Temmuz ayında Kefe'yi torunu Süleyman'a vermeyi kabul etti (Emecen, 2019).

Kefe'nin bilinçli bir seçim olduğu Mengli Giray ile ilişkilerin geliştirilmesinden anlaşılabilir. Bu konu hakkında İshak Çelebi, Keşfi ve bu çalışmada eserlerini kullandığımız diğer müellifler Kırım Hanı'nın yardımlarından hiç söz etmezler. Buradaki esas kaygı babasının arkasından iş çeviren, dışarıdan yardım uman bir oğul profili çizmemektir. Celâlzâde ise bu ilişkinin ayrıntılarını eserinin fasl-ı sâdis ve fasl-ı sâbi kısımlarında ortaya koyar. Yavuz'un Kefe'den sonra Tatar diyarına gelmesi hakkında uzun anlatısından sonra nazım olarak “*Buluşdı Hân ile Şâh-ı Mübeccel/ Şeh-i kişver-küşâ hâkân-ı efdal*” yazmıştır (Çuhadar, Uğur, 1990, s.66).

2. Şah Kulu İsyanı

1511 yılında patlak veren Şah Kulu Ayaklanması'nın seyri, şehzadelerin ve hatta Osmanlı Devleti'nin kaderini belirledi diyebiliriz. Anadolu Kızılbaşları'nın hem siyasi hem de manevi lider olarak gördükleri Şah İsmail, 1501 tarihinden itibaren etkili olmaya başlamıştı ve arkasındaki bu destek ile Osmanlı Devleti'nin en güçlü rakiplerinden biri haline gelmişti. Özellikle Kırşehir, Yozgat, Çorum, Amasya ve Tokat'ta büyük bir kitleyi etkileyen Şah İsmail, Uzun Hasan'ın yolundan ilerlemek ve Osmanlıları alt etmek amacıyla hareket etmişti (Tekindağ,1967). Şah İsmail bu desteğin farkındaydı ve gücünün verdiği cesaretle 1502 ve 1507 yıllarında Osmanlı topraklarından izinsiz geçmişti. Düpedüz Osmanlı egemenliğini yok saymak olarak algılanabilecek bu durum karşısında II. Bayezid'in tepkisizliği bir dizi olayı tetiklemiştir.

Şahkulu diye anılan kişi, esasen kendisinin Mehdi olduğunu iddia ederek halkın dini duygularını kendi çıkarları lehine kullanmayı istemiştir. Ancak halkın bu harekete katılma sebebi sadece dini gerekçelerle açıklanamaz. Şahkulu, siyasi olarak Şah İsmail'in halifesi olduğunu söyleyip güven kazanmış, Safevi Devleti'ne sempati duyanları yanına çekmeyi başarmıştır. Bu kişinin esasen tek başına hareket ettiğini, Şah İsmail ile bir bağlantısı olmadığı düşünülmektedir (Ocak, 1990: 822). Sosyo-ekonomik olarak da tımarları elinden alınan sipahilerin ve vergi toplanmasında yolsuzluklar yapılması sebebiyle halkın vergilerini ödemeyecek boyuta gelmesi, reayanın Kızılbaşlar'dan daha çok tımarsız kalan sipahilerden zulüm görmesi, Sünnilerin bile bu ayaklanmayı desteklemesine sebep olmuştur (Ocak, 2012: 127). Bütün bu huzursuzlukların ve halkın Şah İsmail'e olan sempatisinin farkında olan Şahkulu bu hassas dengeyi kullanarak destek toplamıştır. Güneybatı Anadolu ve Teke İli'nde halkı ayaklandıran Şahkulu; Kütahya'daki beyleri etkisiz hale getirerek burayı ele geçirdikten sonra gözünü Bursa'ya dikmişti (İnalçık, 2018).

Kansu Gavri'den destek almak amacıyla babasından izinsiz şekilde Mısır'a giden ve döndüğünde Teke Sancağı'nı terk eden Şehzade Korkud bu isyandan sorumlu tutulacak; Anadolu beylerbeyi Karagöz Paşa'nın isyanı bastırmakta başarısız olması sonucunda sadrazam Ali Paşa'nın görevlendirilmesi ve orada öldürülmesi ile Şehzade Ahmed en güçlü destekçisini kaybedecekti. Şah İsmail'in halifelerinin Amasya'da himaye edilmesi ve oğlu Murad'ın Şiiliği seçmiş olması, Şah Kulu İsyanı sırasında askerlerinden yararlanılmaması ve Ali Paşa'nın yardım çağrısına kayıtsız kalması Şehzade Ahmed'i gözden düşürdü. Ahmed askerler tarafından korkaklık ve düşkünlükle suçlandı. Eğer isyanı bastırmakta başarılı olunsaydı, yüksek ihtimalle II. Bayezid, şehzade Ahmed için tahtından feragat edecekti ancak bu planları gerçekleşemedi. Bu durum Gürcistan'a ve Safevilere karşı Sünni İslam'ın savunucusu olarak mücadele eden Yavuz'a yaradı.

Yavuz'un askeri faaliyetlerinin halk üzerindeki etkisini Hadidi'nin eserinden görebiliyoruz:

*“Ne Sultân Ahmed idi tahta lâıyk,
ne Sûltan Korkud idi bahta lâıyk*

*Bularun her biri iş ü safâda,
Velî Sultân Selim idi gazâda*

*Komazdı kılıcın her daim belinden,
Zebûn olmuşdı Gürcistân-eli'nden*

*Ne Gürcistân ki tutdı şark u garbı,
Sâlâbetle sadâ-yı darb u harbî”* (Öztürk, 1991, s.358)

Şehzadelerin ve Osmanlı'nın kaderini büyük oranda etkileyen Şah Kulu İsyanı'nın kaynak eserlerdeki yansımalarına baktığımızda olayın dönemsel olarak nasıl algılandığını daha kolay belirleyebiliriz. Lütfi Paşa kendi eserinde, Şah İsmail'in Geylan'dan Erzincan'a gelip burada babalarının ve dedelerinin müritleriyle buluştuğunu, o müritlerin de “şeyhimiz oğlusun, yoluna can ve baş terk ederiz” dediklerini belirterek Anadolu Kızılbaşlarının Şah İsmail'e verdiği desteği anlatmaktadır (Manav, 2017, s.198).

Matrakçı Nasuh ise Kızılbaşlara destek verenleri din düşmanı olarak tasvir etmiş, Karagöz Paşa'nın öldürülmesiyle alakalı ayrıntılı bilgiler vermiştir:

“Anatoli'da Teke-ili'nde Kızılkaya nâm yerden Hasan Halîfe denmekle ma 'ruf ve oğlu Şeytan Kulı ki Kızılbaş imiş, Sultân Bâyezîd'ün ki her yılda ana altı yedi bin akça tasaddukatı vardı ki bir mağara içinde olurdu, nâ-gâh ol aralıktan hemân bir gün hurûc idüp gelüp Anatoli'nun bâzârı günü bâzârını yağma vü talen eyledi ve şehrin kadısını tutup ve dört pâre idüp her pâresini bâzârın bir cânibinde asakodı. Dahi etrâfa ademler gönderüp 'şimden girü fırsat bizümdür' deyü nidâ itdüricek ne kadar gizlü dîn düşmanları Kızılbaşlar varsa cümle yanına cem 'olup ve'l-hâsl on bin mikdârı münadık münâfık cem 'oldı. Hemân göçüp Anatoli beğlerbeyisi Karagöz Paşa'yı tutup

bend itdiler. Dahi götürüp Kütâhiyye Kal 'ası'nun karşusunda kazuğa urup şehîd itdiler” (İnan, 2019, s. 295-296).

Hadidi'nin eserinde yer alan “Kızılbaş ehline ol bâş olmuş, Harâmî, râfızî evbâş olmuş. / Cihânun anmaduğu oldu yoldâş, Harâmî hırsuz oldu hep Kızılbaş” beyitlerinden Kızılbaşlara karşı suçlamaların ne boyutta olduğunu görüyoruz (Öztürk, 1991, s.359).

Şah Kulu İsyanı sırasında Şehzade Ahmed'in başarısızlık göstermesi ve onun en kuvvetli destekçisi Hadım Ali Paşa'nın bu olayda vefat etmesi şehzadenin kaderini derinden etkilemiştir. Bu isyandan önce tahta geçmesine kesin gözüyle bakılan, hatta padişah adına Hadım Ali Paşa tarafından Şahkulu İsyanı bastırıldıktan sonra tahta geçeceğine güvence verilmiş olan Şehzade Ahmed'e saltanat yolu kapanmıştır (Yücel, Sevim, 2020).

3. Çorlu Muharebesi

Devlet erkânı sürekli olarak Şehzade Selim'in askeri faaliyetlerini bir tehdit olarak görüyor, II. Bayezid'i bu konuda uyarıyorlardı. Bu faaliyetleri isyan olarak nitelendirebilmek için Şehzade'nin babasını Şah İsmail'e karşı mücadele etmemekle suçlamasını öne sürüyorlardı. Bu olaylar sonucunda baba ile en küçük oğlunun arası iyice açıldı ve sonunda savaşıncak noktaya kadar gelindi. Şehzade Ahmed'in tahta çıkmak için yola koyulduğu haberi gelince Selim de oğlunu görmeyi bahane ederek Kefe'ye gitti. Kefe'ye izinsiz gitmiş olması sarayda büyük panik yarattı. Babasıyla yüz yüze görüşme talebini ileten Selim'i sakinleştirmek için ona isteği olan Semendire sancağı verildiyse de II. Bayezid'in kendi hayatta olduğu sürece hiçbir oğlu için tahtından feragat etmeyeceği sözünü tutup tutmayacağı konusunda şüpheler vardı.

II. Bayezid'in oğlu Şehinşah'ın ve Hadım Ali Paşa'nın ölüm haberiyle birlikte üzüntü içinde artık tahttan çekilmek istediğini devlet erkânına bildirmesi bütün olayları körükleyen ateşin ilk kıvılcımydı. Şahkulu İsyanı sırasında Sadrazam Hadım Ali Paşa ölünce, onun yerine Hersekzade Ahmed Paşa geçmişti ve padişahın bu kararına karşı çıkmıştı. Yine de çoğunluğun kararıyla Şehzade Ahmed'in davet edilmesi kararlaştırılarak Rumeli'de bulunan beylerden itiraz etmemeleri rica olundu. Bu sırada Filibe'de bulunan Selim, babasının yanında bulunan adamları aracılığı ile olan bitenden haberdar olunca yaklaşık kırk bin kişilik ordusuyla babasının bulunduğu Karışdıran Ovası'na geldi. (Yücel, Sevim, 2020). Uğraşdere Mevkii'nde gerçekleşen baskın sonucunda Şehzade Selim geri çekilerek Kefe'ye dönmek zorunda kalmıştır. (Emecen, 2009). Selim'in geri dönüş yolundayken Şehzade Ahmed'in İstanbul'a çağırıldığını duyması olayları tekrar alevlenmiştir. Şehzade

Ahmed'in hükümdarlığını kabul etmek istemeyen yeniçeriler önemli vezirlerin ve sadrazamların evlerini yağmaladılar. Şehzade Ahmed geri dönerek Karaman'ı ele geçirdi; Şehzade Korkud ise can güvenliğine dokunulmaması şartıyla yeniçerilere sığındı.

Bu konuda incelediğimiz müelliflerden Keşfi hiçbir şey yazmamıştır. Bu suskunluğun sebebi, babasına karşı savaşa girişen bir şehzadenin saltanatının meşruiyetinin tehlikeye gireceğine inanması olabilir.

Celâlzâde ise eserinin mukaddimesini bu olaya ilişkin Yavuz'un masumluğunu kanıtlamaya ayırmıştır. Sultan Bayezid'in yanında bulunanları kendi çıkarları uğruna hareket etmekle suçlar:

“Ol zamânda âsitân-ı Bâyezîd Hânî’ de vâki’ olan erkân-ı devlet ve a’yân-ı saltanat sâhib-i ağrâz olup dâire-i ’adâlet ve insâfdan i’raz idüb, musâhabet ve ihtilâtları, erbâb-ı hevâ;mükâleme ve inbisâtları, eshâb-ı rızk ü riyâyla olup, merâtib-i ’izzete vusûl ile esîr-i câh-u gurur, emvâl-ü esbâb-ı dünyâyâ duhûl ile mübtelâ-yı belâ-yı nefis-i zî-surûr mesned-i devlette pür-surûr olmuşlar idi. İnsâf yüzünden kendülerin a’mâl-i rediyyelerin tezekkür ve ta’ammuk eyleyüb, Sultan Selim Hân-ı sa’adet-nişân pâdişâh olursa, tahkik makamları, çâh-ı zillet; mesken ü mekânları, ka’r-ı deryâ-yı mühmet ü meşakkat olacağın tamam bilmişlerdi” (Çuhadar, Uğur, 1990, s.29).

Celâlzâde suçlamalarına devamla bahsi geçen kişiler hakkında *“Sultân Selim Hân’ı sûret-i sadâkatde pâdişâhlarına hayır-hâhlık tarîkında merhum Sultân Bayezid’e da’imâ gamz-ü mezemmet idiüb ‘Tâlib-i Saltanâtdır’ deyü her zamânda ’izz-i huzûrlarında isnâd-ı ’isyân ve muhâlefet iderlerdi.”* şeklindeki ifadeleriyle Yavuz Sultan Selim’in iftiraya uğradığını ima eder. Celâlzâde Yavuz’un sadece babasının elini öpmek için geldiğini, eğer babasına saldırmış olsaydı zaten kazanmış olacağını iddia eder. Aslında Yavuz’un babasının askerleri karşısındaki yenilgisi bilinmesine rağmen yazdıklarında bu yenilgiyi kabullenmemiştir:

“Bu taraftan asker hâlî kalub her biri bir tarafa perîşân olup, Beyazîdîler bu haletе mağrur olup, ‘Sultân Selim mağlûb olup kaçtı’ deyü âvâzeler çıkarub firâvân harekât ve cünbüşler, ceng ü cidâller, enva’ı muhâbere vü kütâller vâki’ olup, sûret-i hâl âyine-i rüzgârda bu vechile görünüb, bu esnâda bî-nihâye kanlar dökülüb, esbâb-u-âlât yağmalanub, hasâretler oldı” (Çuhadar, Uğur, 1990, s.30).

Şîrî’nin eserinde de bu muharebeyi Sultan Bayezid Han’ın başlattığı, Selim’in aslında savaşmak istemediği *“Didiler işte gelmişdür Selim Han, Buyur şâhâ kılalum def’ e imkân / Bizimle itdi cenge çün ’azîmet, Dahı kalmadı bizde sabra takât”* beyitleriyle belirtmiştir. Ancak şaşırtıcı bir şekilde bu eserde Selim’in babasından tahtı istediği, Kızılbaş tehlikesini yok etmek bahanesiyle de olsa açıkça yazılmıştır: *“Atasından varup isteye tahtı, Anun ola kamu ikbâl ü bahtı / Kızılbaşdan varup tâ ala kini, ser-a-ser kabz ide İran zemini”* (Aköz, Yavuz, 2019, , s.32)

İdrîs-i Bidlîsî de Yavuz'u bütün isyankâr özelliklerden uzak tutarak “babası her ne kadar onu durdurmaya çalışıyorsa da Sultan'ın, devlet maslahatına uygun bir şekilde kendisinin oğul olarak yüce babasının elini öpmeye geldiğini” yazmıştı (Kırlangıç, 2016, s. 23).

Matrakçı Nasuh'dan da Selim'in Çorlu'daki bozgunundan sonra Kefe'ye dönmesini müteakip Ahmed'in tahta çıkış için İstanbul'a geldiğini ancak yeniçerilerin onu istemediğini okuyoruz:

“Bunlar dahi her biri pîşkeşler hazır idüp müttetik oldular ki ale's-seher Üsküdar yakasına geçüp ve istikbâl idüp sa 'adetle Sultân Ahmed'i berü cânibe geçüreler ve andan sonra saltanat tahtında karar itdüreler. Amma asker-i İslâm'dan olan tavâyif-i yeniçeri bu ahvâle asla kâ'il ve râzı olmayup Sultân Ahmed'in serîr-i saltanata geçmesini revâ görmediklerindenvüzerâ vü a 'yanun üzerlerine hücum eylediler ki her birine sarây-ı vâsi ' ü'l-fezâsı teng ü târ olup sürûr-hâneleri gözlerine zindân oldı” (İnan, 2019, s. 303- 304).

Matrakçı Nasuh'un anlatımında dikkat çeken unsur, yeniçerilerin Selim yanlısı değil, Ahmed karşıtı lanse edilmesidir. Diğer türlü bir anlatım devletin askerlerini yanına alıp babasına ve vezirlere karşı isyan eden Selim portresi çizebilirdi. Esasen Yeniçeriler savaş yoluyla en çok ganimet elde edebilecekleri şehzadeyi destekliyorlardı. Bunun için Ahmed'e ve onu destekleyen vezirlere karşı şiddete başvurdular. II. Bayezid'e oluşan yeni durumda tahttan çekilmekten başka çare kalmıyordu ve bu baskı altında eziliyordu.

4. Yavuz Sultan Selim'in Tahta Çıkışı

Yeniçerilerin Şehzade Selim'den başkasını hükümdar olarak görmek istememeleri, diğer bir ifadeyle Selim'e tam destek vermeleri bütün dengeleri bozmuştur. Şehzade Ahmed'in başarısızlıkları hafızalara kazınmış, en güçlü destekçisini de isyan sırasında kaybeden Ahmed eski gücünü yitirmişti. Hükümdarlığını ilan etmek için geldiği İstanbul'dan yeniçerilerin yağma faaliyetleri sonucunda geri dönen Ahmed'in Karaman'ı ele geçirmesi ve bu sırada yapacak hiçbir şey kalmadığını gören II. Bayezid'in Selim'i İstanbul'a çağırması tüm bu olayların dönüm noktasıdır. Yavuz Sultan Selim bir suikast ihtimalini önlemek amacıyla at üzerinde babasıyla görüşürken Şah İsmail'e karşı yürütülecek seferin başkumandanı olmayı reddetmiş, ordunun başında hükümdar olarak bulunmak istediğini belirtmiştir. Bunun üzerine devlet erkânının Selim'e destek verdiğini gören II. Bayezid tahttan feragat etmiştir (Yücel, Sevim, 2020).

Bütün Selimnâmeler Yavuz'un tahta çıkışının bir darbeye değil bir feragate dayalı olduğunu açıklamaya çalışır. Bunun böyle olmadığı hakkında günümüz tarihçileri neredeyse hemfikirdir ancak İdris-i Bitlisi, darbeye değil feragat ile tahtın kazanıldığının altını çizmek için II. Bayezid'in yaşlılığına

vurguyla devlet adamları tarafından Selim lehine ikna edildiğini yazar. Diğer şehzadelerin neden istenmediğini de ayrıntılı şekilde aktarır:

“Sultanın beden gücü ve mizaç istikameti o kadar zayıflamıştır ki, seferlere yönelecek ve savaşa yeltenecek durumda değildir. Elbette devletin bekasını düşünmek ve memleketleri zapt etmek lazımdır. Durun, Sultan’ın oğullarından bu üç kişiye aittir. Ancak Sultan Ahmed’in iktidarı elinde bulundurma niteliği ve kapasitesi ile kılıç gücü Kızılbaş muhaliflerden kaynaklanan birkaç olayda bütün âlem tarafından anlaşıldı. Yeniçeri ve Rumeli askerinin adı geçene karşı gösterdiği nefret ve muhalefet de ıslah edilebilir değildir. Korkut Çelebi’nin ise bilginliği ile şer’i ilimlerde derinleştiği tartışılmaz olmakla birlikte önderlik işinde, mülkü ve orduyu zapt etmekte ve yiğitlik ve hüküm vermede gücü ve olgunluğu yoktur” (Kırlangıç, 2016, s.133).

İdrîs-i Bidlîsî, II. Bayezid’in Selim’in tahta çıkışına nasıl ikna olduğunu da yazmıştır: *“Kutlu Sultan güçlü delillerle cumhurun görüşünü kabul etmek zorunda kaldığı için doğru ve samimi sözü kabul etmekten başka çare görmedi”* (Kırlangıç, 2016, s.133). Keşfi de kendi eserinde Sultan Bayezid’in zorla değil kendi isteğiyle tahttan çekildiğini anlatır ve bunun sevinçle karşılandığını söyler:

“Hazret-i Sultân Selîm Hân-ı âlî-a ‘lâm hizmetlerini 918 safer-i mübareğinin yedinci gününde ki Cumartesi idi veli ‘ahd-ı Sultanî Kâym-i mâkam-ı hakânî kılub serîr-i saltanatı ve tedbîr-i memleketi bikre teslim ve âyn-i adâleti ve kavânîn-i hilâfeti birle ta ‘lim edüb” (Sağırılı, 1993, s.21).

Ada-yi Şîrâzî de Yavuz’un küçük olmasının hiçbir şey fark ettirmeyeceğini, büyük olmanın Ahmed’e hiçbir şey katmadığını, yüzüğün on parmağın küçüğüne yaraştığı örneği ile açıklar. Buradaki amaç üç şehzade arasında en büyüğü olan Ahmed’in bu özelliğinin önemsiz olduğunu vurgulamaktır. Müellifimiz yeniçeriler ile vezirlerin II. Bayezid’in yaşlılığı dolayısıyla Yavuz’a mektup gönderdiklerini anlatır:

“Yaşlılık iyi düşünceli padişahı öyle düşkün kılmıştı ki, sanki bedeni gitmiş de yerinde canı kalmıştı. / Yeniçeriler durumun bu şekilde olduğunu, hükümdarın su içmekte bile zorlandığını görünce / padişahlık tahtını, tacını ve fermanını ele geçirmek için, kötü niyetli birçok kişinin pusuda yattığını sezdiler / Devler erkânının ileri gelenleriyle anlaşmaya vararak, millet sultanının başa geçmesini istediler / Birbirleriyle olan ilişkileri yola girip de, düşünce ve sözlerinde görüş birliğine varınca / taht sahibi vezirin buyruğu üzerine, divân kâtibinin kalemi inciler saçmaya başladı / Yazıcı o güzel mektubu yazmakla sanki, kağıdın üstüne inciden bir gerdanlık dizmişti.” (Bilgen, 2007, s.43).

Celâlzâde de II. Bayezid’in saltanatı vermeme isteğine karşılık vezirlerin yeniçerilere bunu söylediklerinde öldürüleceklerini, onlara bunu söylemeye takat ve güçlerinin olmadığını söylediklerini aktarır ve Bayezid Han’ın isteyerek tahttan ayrıldığını belirtir: *“Bayezid Hân da ağlayıp, mecburen saltanat dizginini cennet mekân padişah hazretlerinin uğurlu mutlu ellerine teslim ettiler”* Celâlzâde bu haberin herkes tarafından sevinçle karşılandığını betimlerken *“Cihana gürültü ve patırdı çıkıp,*

kâinata bir neşe, sevinç ve hoş bir müjde gözüktü. Herkes divan kapısından ta Yenibahçe'ye kadar kuş gibi uçmakta idiler” sözlerini kullanmıştır (Çuhadar, Uğur, 1990, s.322).

Hadîdî de vezirler ile askerlerin fikir birliğinden bahisle “*Selim Şâh'ı dilerler beglerümüz, Gönül ü cân ile leşgerlerümüz / Danışdı begler ü leşger derildi, Umûr-u saltanat ana verildi*” beyitlerini yazmıştır. Sultan Bayezid'in kendi isteği üzerine çekildiğini de şu satırlarda aktarmıştır: “*Meğer hân Bayezid itmışti da 'vet, Yazup Sultan Selim'e ikrâm ü izzet / ki gel iriş bu tahtun cânı sensin, cihân tendür, cihânun cânı sensin*” (Öztürk, 1991, s.372).

Bu anlatımlara bakılırsa II. Bayezid'in kendi isteği ile tahttan çekildiği sonucu çıkarılabilir ancak II. Bayezid'in en sevdiği oğlu Ahmed yerine Selim için feragatte bulunması göz önüne alınır ve Selim'e kendisi yaşadığı sürece hiçbir şehzadeye yerini vermeyeceği sözünü verdiği hatırlanırsa tahtan zorla indirildiği çıkarımını yapmak zor değildir. II. Bayezid hayati bir sebep olmadıkça kardeşlerini öldürmemesi konusunda oğlunu uyararak Dimetoka'ya çekilmek için yola çıkmıştı. Buradaki ani ölümü herkesi şüpheye düşürmüştür.

İdrisi Bitlisi, Lütî Paşa, Matrakçı Nasuh, Celalzade, Şirazi ve Hadidi gibi yazarlar Sultan Bayezid'in tahttan çekildikten sonra Dimetoka'ya doğru giderken eceliyle öldüğünü yazarlar. Bunun aksini yazmak dönemin şartları düşünüldüğünde zaten mümkün değildir. Tahtta Sultan Selim varken babasını zehirlediğini yazmak dönemin müellifleri için imkânsızdır ve kanımca bunun için onları suçlayamayız. Burada hepsinin aynı anlatımlarını aktarmaya gerek yoktur, Matrakçı Nasuh'un bu konudaki anlatımına yer vermek kanaatimce yeterli olacaktır:

“*Ve andan Sultân Selim dönüp devlet ü sa 'adetle hemân gelüp taht-ı saltanatına oturdu ve Sultân Bayezid Hazretleri İstanbul'dan çıkacak nakd-i ömrlerini isrâfla harc itmeğe başlayup sermâye-i vücûdların düketmeye kasd eyleyüp kat 'ı menâzil ve tayy-i merâhil idüp gelüp Hafsa ile Sazludere mâbeynine vusûl bulıcak Hakk Te 'âlâ emriyle dâr-ı fenâdan dâr-ı ahrete intikâl eyleyüp dünyâ-yı bî-vefâyı terk eylediler, rahime'hullâh*” (İnan, 2019, s.307).

Sultan Bayezid'in zehirlenme ihtimaliyle alakalı tek ipucunu Keşfi'de buluyoruz. Keşfi de tabii ki açıkça böyle bir olayı yazamazdı ancak aklını ve anlatım gücünü kullanarak imada bulunduğunu görüyoruz:

“*Dimetoka nâm kûşe-yi hâlvette tûşe-i kana'at nefsine zâd ve tayîr-i kudsî ruhu kudûd-ı dâm-ı emelden ale'l-ıtlak azad eyleye. Lâkin tedbîr takdîre muvâfık ve takdîr tedbîre mutâbık gelmeyüb, bir vakt-i sabah şehriyâr, bîmârhane-i ruşen-misbah yani hurşid-i safrayî-mizac maraz yur kanuna isteyüb ilac, kesret safradan gül-ruhsar-ı nilüfer gibi zerd olub soldu. Mefhumuna mazhar oldu, ser ü bâlâsına bîd gibi ra 'şa düşüp ve harâret-i garîziyyeden cismi yanub, tutuşub ve lebinde zerrâtdan bethâl ider belürdi*” (Sağırlı, 1993, s.22-23).

Keşfi'nin bahsettiği bu solgunluk, ateşlenme ve titreme halini zehirlenme belirtilerine yorabiliriz. Keşfi'nin en başında, Yavuz Sultan Selim ile yakınlık kurmadan önce, Şehzade Ahmed yanlısı olan Tâcizade ile bağlantısı vardı. Bu gözle bakıldığında zehirlenmeye dair tek anlatıyı Keşfi'de bulmuş olmamız sürpriz değildir.

Yavuz Sultan Selim tahta geçtiğinde ilk iş olarak kendisine rakip olan kardeşlerinin peşine düştü. Zaten kardeşleri de boş durmuyordu. *“Sultan Ahmed oğlu Sultan Alaaddin Bursa'ya gelüb ve Bursa'yı zabt idüb”* kendilerine destek bulmaya çalışıyorlardı. (Manav, 2017, s.204). Manisa'da bulunan Şehzade Korkud zaten *“ ele girüb hak emrine ulaşmışdı.”* (Manav, 2017, s.205). Yavuz Sultan Selim'in babası ve ağabeyi Korkud ölmüştü. Geride Konya'da bulunan Şehzade Ahmed ve oğulları kalmıştı. Yavuz için Ahmed'in ve oğullarının varlığı tehdit oluşturduğundan iki kardeşin savaşı kaçınılmazdı. 1512 senesinde Yenişehir'de gerçekleşen kardeş kavgasını Sultan Selim kazandı. *“Sultan Ahmed Amasya'dan göçüb Yenişehir'e gelüb Sultan Selim dahi Yenişehir'e Bursa'dan göçüp Yenişehir'de Sultan Ahmed'le buluşub savaş olub akıbet Sultan Ahmed mağlub olub”* (Manav, 2017, s.205).

Kardeş katli için Yavuz Sultan Selim'in ağabeyleri Korkud'a ve Ahmed'e vezirlerin ağzından mektup yazıp, gelmeleri halinde kendilerine katılacak çok kişi olduğunu söylemesi ve onları bu yolla ümit vererek kandırması, Sultan Selim'e neden Yavuz dendiğini ve babasının onun gaddarlığından neden korktuğunu bizlere göstermektedir. Bu hamleler devletin devamlılığı için gerekli olsa da vicdani boyutu yapılan hamleleri sorgulatmaktadır. Hadîdî'nin de söylediği gibi: *“Çü fânîdür değil bâkı bu dünyâ, Fenâyîçün ne lâzım bunca gavga”* (Öztürk, 1991, s.372).

Sonuç

Osmanlıların her döneminde yaşandığı gibi *klasik çağ* olarak adlandırılan, devletin en güçlü ve görkemli döneminde bile var olan taht rekabeti, şehzadelerin kendi aralarında ve babalarıyla kavgaya tutuşmasına yol açmıştır. Makalemizin konusu olan Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkış sürecinde yaşanan olayları, dönemin müelliflerinin yazdıklarından okuduğumuzda çoğu zaman tarihi hakikatleri gözden geçiririz. Makalede yapılan alıntılardan da anlaşılacağı gibi, Selimnâme yazarları her daim tahta çıkması gerekenin Sultan Selim olduğunu, diğer şehzadelere karşı efendilerinin üstün yeteneklerini vurgulayarak söylerler. Tahtın sahibi yani padişah, eserlerin telif edildiği dönemde zaten belirlenmiş, kazanan taraf çoktan belli olmuş olduğundan aksi yönde bir anlatım beklemek

doğru olmayacaktır. Hiç şüphe yok ki, eğer galip olan başka bir şehzade olsaydı bu sefer müellifler onu övgü dolu sözlerle anlatarak tahta layık bulacaktı.

Şehzadelerin genel durumu incelendiğinde her şehzadenin sevilen ve takdir edilen farklı özellikleri olduğunu görüyoruz. Makalemizin en başında da verdiğimiz alıntılar hatırlanacak olursa müellif Şirazi tarafından şehzadeler, *yaşam bahçesindeki üç çiçek* olarak tasvir edilmiştir. Daha sonra içlerinden Yavuz Sultan Selim'in tahtı kazanması ile bu görüş tersi yönde evrilmiş, anlatımlar diğerlerini kötülemeye yönelmiştir. Liderlik vasıflarının olmaması, savaşta yararlılık gösterecek cengâverlikte olmamaları gibi çeşitli yergilere maruz kalan merhum şehzadeler elbette yaşasaydı ve galip gelseydi Yavuz Sultan Selim için bu eleştiriler yapılacaktı. Nasıl ki II. Bayezid saltanatı sırasında şehzadeler için yazılan abartılı övgüleri gerçek addetmiyorsak, merhum şehzadelere karşı olan aleyhte yazıları da kaynak olarak almamalıyız.

Şahkulu İsyanı'nın müelliflerimizin eserlerindeki yansımalarında sürekli olarak Kızılbaşlar suçlanırken esasen Sünni'lerinde sosyo-ekonomik sebeplerden dolayı bu ayaklanmaya destek verdiklerini gözden kaçırmamalıyız. Tımarsız kalan sipahilerin halka yaptıkları zulümler ile reayanın vergi ödeyemeyecek duruma gelmeleri ile bizzat sipahilerin de isyan etmesi olaylara bakış açımızı genişletir. Yani, müelliflerimizin eserlerinde bahsettiği gibi bu ayaklanmanın sadece dini inanışla veya Kızılbaşların asiliği ile alakası yoktur.

Babasına karşı girdiği Çorlu Muharebesi'nde bile Yavuz Sultan Selim'in isyankâr bir şehzade olarak tanınmaması için yazarlar üstün bir gayret göstererek masumlüğünün ispatına çalışmışlardır. Öyle ki, önceki bölümlerde okuduğumuz gibi, Yavuz Sultan Selim'in II. Bayezid'in tahttan çekilmesinde hiçbir payı olmadığını, padişahın kendi isteği ile payitahttan ayrıldığını yazmışlardır. II. Bayezid'in zehirlenme ihtimalini ise sadece önceden Şehzade Ahmed yanlılarıyla yakın olan Keşfi'de buluyoruz. Keşfi dışındaki müellifler bu konuda susmuş veya ecelin geldiğini savunmuşlardır. Bütün bunlar dönemin müelliflerinin eserlerinin padişah karşıtı olamayacağını göz önünde bulundurularak incelenmelidir. Burada asıl önemli olan ve dikkat edilmesi gereken şey, taraflı bakış açıları ve anlatış stillerinin satır aralarında bulduklarımızdır. Osmanlı müelliflerinin gözünden Yavuz Sultan Selim; tahta en layık şehzade, muharebelerde en cengâver savaşçı, kardeşlerinin Şiiliğe meylinin karşısında Sünni İslam'ın en onurlu savunucusu, babasının saltanatındaki fetreti bitiren kurtarıcı ve babasına karşı isyan etmeden hakkı olan tahtı feragat ile alan masum oğul olarak karşımıza çıkıyor. Osmanlı müelliflerinin çizdiği Yavuz Sultan Selim portresinin ne kadar hakikati yansıttığı okuyucunun takdirine bırakılmıştır.

Notlar:

1. Keşfi, Amasya Valisi Sekbanbaşı Hızır Ağa'nın oğludur. Tacizâde ve Sadi Çelebi'lerin yanında yetişmiş, Şehzade Selim Trabzon'dayken onun hizmetine girmiş, efendisi padişah olduktan sonra divan kâtipliğine getirilmiş, İran ve Mısır Seferlerinde serkatilik ile görevlendirilmiş, son olarak da Anadolu Defterdarlığı ile ödüllendirilmiş önemli bir şahsiyettir.
2. Adai-yi Şirazi'nin asıl adının Mevlana Muhammed veya Baha'al-Din olduğuna dair söylemler vardır. Hayatı ve gençliği hakkında çok az şey bilsek de, onun İran'dan ayrılarak pek çok yer gezdiğinden, en sonunda da Anadolu'ya geldiğinden eminiz. Eserini Yavuz Sultan Selim'e ithaf eden müellifin ölüm sebebi vebadır.
3. 1494 yılında Tosya'da doğan Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Kadı Celâl'in oğludur ve Koca Nişancı olarak da bilinir.
4. Ali Şîrî, Hersekzâde Ahmet Paşa'nın oğlu olarak bilinmektedir. Devlet hizmetinde sancakbeyliğine kadar yükselmiştir.
5. Hadîdî'nin Atalarının Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa maiyetinde Rumeli fetihlerinde görev aldığını biliyoruz. Hadîdî, Süleyman Paşa Vakıflarına nazırlık yapmış ve Süleyman Paşa Camisinin minaresine kitabe yazmış değerli bir şahsiyettir.
6. Aslen Arnavut kökenli olup II. Bayezid saltanatında saraya alınan ve Sultan Selim'in de hizmetinde bulunan Lütî Paşa, 1539-1541 yılları arasında sürdürdüğü sadrazamlık görevi ile tanınır.

Kaynakça

- AKÖZ, A. Yavuz, O. (2019). *Târîh-i Feth-i Mısır: Şîrî'nin Şâhâne-nâmesi*, Palet Yayınları.
- BİLGİN, A. (2007). *Adai-yi Şirazi ve Selim-nâmesi*, Türk Tarih Kurumu.
- ÇUHADAR, H.E. (2020). *Yavuz'un Kavgası: I. Selim'in Saltanat Mücadelesi*, Yapı Kredi Yayınları.
- ÇUHADAR, M. UĞUR, A. (Ed.). (1990) *Celâl-zâde Mustafa Selimnâme*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- EMECEN, F. (2019). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları.
- EMECEN, F. (2009). Selim I, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36, s. 407-414.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar C.1*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- İNAN, G. (2019.) *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târîh-i Âl-i Osmân*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- KIRLANGIÇ, H. (Ed.). (2016). *İdrîs-i Bidlîsî, Selim Şah- nâme*, Hece Yayınları.
- MANAV, B. (Ed.). (2017). Lütî Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman*: Osmanlıca Tıpkı Basım, haz. Pergole Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1990). "XVI: Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Mesihanik Hareketlerinin Bir Tahlil Denemesi". *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, "İstanbul 21-25 Ağustos 1989"*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 817- 831.

OCAK, Ahmet Yaşar (2012). Yeniçağlar Anadolu'sunda İşlam'ın Ayak İzleri "Osmanlı Dönemi Makaleler - Araştırmalar". İstanbul: Kitap Yayınevi.

ÖZTÜRK, N. (Ed.).(1991). *Hadîdî, Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523)*, Marmara Üniversitesi Yayınları.

PARMAKSIZOĞLU, İ. (1953). "Üsküplü İşhak Çelebi ve Selimnâmesi", *Tarih Dergisi*, C.3, S.5-6, s.123-134.

SAĞIRLI, A. (1993). *Keşfi Mehmed Çelebi Selim-nâme veya Bağ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-i Ehl-i Cihâd*, [Yüksek Lisans Tezi] İstanbul Üniversitesi.

TEKİNDAG, Şahabettin (1967). "Şah Kulu Baba Tekeli İşyanı". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. C. 3, Aralık. 34-39.

UĞUR, Ahmet, "Kemalpaşa-zade ve Yavuz Sultan Selim", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, Kayseri 1987, s.1-14.

UĞUR, A. (1987). Kemalpaşa-zade ve Yavuz Sultan Selim. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, Kayseri 1987, s.1-14

ULUÇAY, Ç. (1954). Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?. *Tarih Dergisi*, C.6, S.9, s.53-90

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

YÜCEL Y., SEVİM, A., *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih Yavuz Kanuni*, TTK, Ankara, 2020.

ZİNKEİSTEN, J.W., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.2, çev: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2019, s.405.

ISSN: 2822-521X

KENT YOKSULLUĞUNUN MEKANA YANSIMASINDA GÜVENLİK ALGISI

Security Perception in the Reflection of Urban Poverty on the Space

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Rahime ÇERÇİ

rhmkmy@gmail.com
0000-0002-5759-4167

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Political and Social Studies

Atıf / Citation

Çerçi, R. (2022). Kent Yoksulluğunun Mekana Yansımasında Güvenlik Algısı. Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 1(1), 19-34. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6949288>

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 30.03.2022

Kabul Tarihi: 18.06.2022

Yayın Tarihi: 01.08.2022

Kent Yoksulluğunun Mekana Yansımasında Güvenlik Algısı

Öz

Eğitim, sağlık, altyapı hizmetleri ve kültürel faaliyetler gibi birçok alanda yaşam standardının yüksek olduğu kentler, yoğun göç alan yerleşim yerleridir. Yoğunluk, yabancılaşıma neden olurken bireyler arasındaki ilişkilerin zayıflaması denetlenebilirliği azaltmaktadır. Ayrıca kentlere doğru yaşanan bu nüfus hareketliliği sonucu ortaya çıkan işsizlik; barınma ihtiyacını, yoksulluğu ve yoksunluğu arttırırken bireyler arasındaki sosyoekonomik uçurumun derinleşmesine neden olmaktadır. Bütün bu sebepler kentsel mekânlarda suç ve suçlu ortamlarına zemin oluşturmakta, bireylerin güvende olma ihtiyacını arttırmaktadır. Dolayısıyla iyi bir kent planından bahsederken bireylerin kendilerini ait oldukları ve güvende hissettikleri bir çevreye sahip olma isteği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmada, kentsel alanlardaki güvenlik anlayışına yönelik yapılan James Wilson ve George Kelling'in Kırık Camlar Teorisi, Oscar Newman'ın Savunulabilir Mekân Teorisi, Ronald Clarke ve Derek Cornish'ın Rasyonel Tercih, Lawrence Cohen ve Marcus Felson'ın Rutin Aktiviteler kuramlarının mekânla ilgili belirledikleri ölçütler incelenmiştir. Çalışma kapsamında incelenen bütün kuramların yanlış mekânsal tasarım ve düzenlemelerin veya düzensizliklerin suçun oluşmasındaki etkilerine vurgu yaptıkları görülmüştür. Bu çalışma kapsamında ise suça fırsat veren etkenlerin neler oldukları, hangi durumlarda ve mekânlarda ortaya çıktıklarının yanı sıra kent yoksulluğunun bu sorundaki etkisi ölçülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kent Yoksulluğu, Güvenlik.

Security Perception in the Reflection of Urban Poverty on the Space

Abstract

Cities with high living standards in many areas such as education, health, infrastructure services and cultural activities are settlements that receive intense migration. While the density causes alienation, the weakening of the relations between individuals reduces the controllability. In addition, unemployment resulting from this population movement towards the cities; While increasing the need for shelter, poverty and deprivation, it causes the socioeconomic gap between individuals to deepen. All these reasons create a basis for crime and criminal environments in urban areas and increase the need for individuals to be safe. Therefore, when talking about a good city plan, the desire of individuals to have an environment where they belong and feel safe should be taken into consideration. In this study, James Wilson and George Kelling's Broken Glass Theory, Oscar Newman's Defensible Space Theory, Ronald Clarke and Derek Cornish's Rational Choice, Lawrence Cohen and Marcus Felson's Routine Activities theories about the security in urban areas will be discussed. Their criteria were examined. It has been seen that all the theories examined within the scope of the study emphasize the effects of wrong spatial design and arrangement or irregularities on the formation of crime. Within the scope of this study, the factors that give opportunity to crime, the situations and places they occur as well as the effect of urban poverty on this problem were measured.

Keywords: Poverty, Urban Poverty, Security.

Giriş

İnsanların yaşam alanı olan kentler, ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda gerek çevresel etkilerden etkilenen gerekse çevresini etkileyen ‘değişimi’ içinde barındırmaktadır. Günümüz kentlerinin sürekli büyüyen ve farklı sorunlarla oluşan yapısı kentleri, özgürlük mekânları olmaktan çıkararak suç ve şiddetin gölgesinde genel bir korkunun egemen olduğu alanlara dönüştürmüştür. Toplumsal yapıdaki birlik ve dayanışma duygusunun zayıflaması, bireyselliği ön plana çıkararak kentlinin kente karşı yabancılaşmasına ve kendi alanlarına çekilmesine neden olmaktadır. Bu durum kentlileri, kentte meydana gelen ya da gelebilecek sorunlara karşı duyarsızlaştırmaktadır.

Toplumsal yapının karmaşık bir hal almasıyla meydana gelen sınıflararası çatışma sonucunda, gelir düzeyi yüksek olan zengin kesim, güvenlik endişesi temelinde oluşturdukları korunaklı sitelerde yaşamayı tercih ederken gelir düzeyi düşük olan yoksul kesim, gecekondularda yaşamak zorunda kalmaktadır. Bireylerin mahremiyet alanını oluşturan ve onları bulundukları yere ait hissetmelerini sağlayan konut alanlarında ve çevresinde oluşturulacak güven ortamı, onları kendilerini izole ettikleri meknlardan çıkararak çevresiyle etkileşime geçtikleri bir konuma taşıyacaktır. Öyle ki bireylerin farklı bölgelerde kendini izole ederek oluşturdukları yaşam alanları, kentin fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında ayrışmalara neden olmaktadır. Bu kapsamda yaşam alanı olan mekânların standartlarının arttırılmasında güvenlik önem arz etmektedir.

Bireylerin konut seçimlerinden, sosyal ve kültürel etkinliklere katılımı dâhil bütün seçimleri ekonomik durumu ile ilgilidir. Kentlerde meydana gelen suç ve şiddetin temelinde yatan işsizlik, sosyal dışlanma, evsizlik gibi nedenlerin kaynağı ekonomik yoksunluğun bir sonucu olan yoksulluk halidir. Yoksulluk hali, bireylerin bağımsızlık, g ve yaşamları üzerindeki kontrolden yoksun kalmalarına ve karşılaştıkları ekonomik zorluklar sebebiyle kendilerinden beklenen sosyal rolleri yerine getiremeyerek suça yönelmelerine neden olmaktadır. Kente tutunamayan ve genellikle kentin çeperinde konumlanmış yerleşim alanlarında yaşayan bireyler, kimi zaman kendinin de hakkı olduğu kentin zenginliklerinden mahrum kalmasına karşı bir tavır takınarak g gösterisi yapmaktadırlar. Bu durum kendini, bazen gecekondulara engel olmak istemiyle ortaya çıkarırken bazen hırsızlık, gasp, çevreye zarar verme gibi eylemlerle kendini göstermektedir. Bütün bu sebepler kentsel mekânlarda suç ve suçlu ortamlarına zemin hazırlarken bireylerin güvende olma ihtiyaını arttırmaktadır. Dolayısıyla iyi bir kent planından bahsederken bireylerin kendilerini ait oldukları ve güvende hissettikleri bir çevreye sahip olma isteği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu alışma kapsamında, kentsel alanlardaki güvenlik anlayışına yönelik yapılan James Wilson ve George Kelling’inn Kırık Camlar Teorisi, Oscar Newman’ in Savunulabilir Mekân Teorisi, Ronald Clarke ve Derek Cornish’in Rasyonel Tercih, Lawrence Cohen ve Marcus Felson’ın Rutin Aktiviteler kuramlarının mekânla ilgili belirledikleri ltleri incelenecektir. Ayrıca bu çalışma ile suça fırsat veren etkenlerin neler oldukları, hangi durumlarda ve mekânlarda ortaya çıktıklarının yanı sıra kent yoksulluğunun bu sorundaki etkisinin ölçülmesi amaçlanmaktadır.

1. Güvenlik

Güvenlik kavramı, bireylerin ya da daha genel bir ifade ile toplumun dış faktörler tarafından gelebilecek her türlü tehdiye karşı korunarak huzur içinde yaşamasını ifade etmektedir (Kaypak, 2012: 3). Bireylerin temel ihtiyaçlarından biri olan güvenlik, Maslow’un Temel İhtiyaçlar Piramidinde ilk sırada yer alan fiziksel ihtiyaçlardan hemen sonra ikinci sırada gelmektedir. TDK’ye göre güvenlik, “toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet” olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, 2022). Esasen güvenlik kavramı, zıddı olan tehdit kelimesinin bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Zira öncelikle bir tehdit var olmalıdır ki onu tersine çevirecek bir güvenlik unsuru var olsun. Dolayısıyla bireylerin ya da toplumların kendilerini tehdit altında hissetmedikleri sürece gvenliğe ihtiyaç duymamaktadırlar (Kaypak, 2012: 3). Bu durum da güvenlik ve tehdit kavramlarının birbiriyle olan zıtlık ilişkisini göstermektedir (Emeklier, 2015: 104).

Bireylerin temel haklarından biri de güvenli bir yaşam alanında hayatlarını sürdürebilmektir. Buradan hareketle son yüzyılda artan kentleşme hareketliliğinin altında yatan ekonomik sebeplerin yanı sıra güvende olma isteğ gün yüzüne çıkmaktadır. Örneğın, Türkiye’nin doğusunda var olan terör sorunu, bireylerin güvenlik endişesi ile doğdukları topraklardan koparak kentlere göç etmelerine neden olmuştur (Koca ve Erkan, 2018: 170).

Güvenli kentten bahsedebilmek için kentte yaşanan suç oranlarının düşük bir seviyede seyretmesi tek başına yeterli değildir. Bunun yanı sıra güvenli kent, kentte yaşayan bireylerin istedikleri yerlere istedikleri zaman tereddüt etmeksizin gidebilmelerini ifade etmektedir. (Alacadağlı, 2020: 156). Başka bir ifade ile güvenli kentler, suç ve suçlu ile etkin bir mücadelenin olduğu, çarpık yapılaşmanın olmadığı, çağın gerektirdiğ gereksinimleri karşılamaya imkân veren yüksek yaşam kalitesinin olduğu meknlardır (Aytaç vd, 2015: 261).

Kentler, doğası gereği çeşitli grupların ve yerleşim türünün olduğu, güvenlik ihtiyacının en çok hissedildiği alanlardır (Alacadağlı, 2020: 154). Sanayileşme ile kentlere olan hızlı göçün meydana getirdiği nüfus artışı; işsizlik, yoksulluk, kaçak yapılaşma gibi sorunların sonucu olarak suç oranlarının artmasına da neden olmuştur. Kentlerde yaşanan suç oranlarının yüksek olmasını etkileyen kültürel ve sosyal, ekonomik, demografik ve mekânsal olmak üzere dört temel faktör vardır. Ancak bu faktörlerden biri olan mekânsal etki faktörü son yıllarda daha çok ön plana çıkmaktadır (Ayhan ve Çubukçu, 2007: 47). Bu kapsamda değerlendirilen mekân faktöründe, insan yoğunluğunun fazla olduğu alışveriş merkezleri gibi alanların suça daha müsait mekânlar olduğu değerlendirilmektedir. Bu alanlardaki yoğunluk suçun üretilmesinden işlenmesine kadar ki geçen süreçte suçlulara büyük kolaylıklar sağlamaktadır (Ünsal, 2015: 259).

Yaşam alanlarında güvenlik sorunu, sosyal ilişkilerin yüksek olduğu alanlarda düşük düzeylerde seyrederken sosyal ilişkilerin düşük olduğu alanlarda yüksek düzeylerde seyretmektedir. Başka bir ifade ile güvenlik sorunu ile sosyal ilişkiler düzeyi ters orantılıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, günümüz kentlerindeki sosyal ilişkilerin bir hayli zayıf oluşu kentleri birer suç mahalline dönüştürmektedir. 1840'tan itibaren Chicago'da kentin nüfus değişim hareketlerini, yerleşim yapısını ve ekonomik özelliklerini araştıran bilim insanlarının elde ettikleri bulgulara göre, suç oranlarının merkezden uzaklaştıkça azaldığını görmüşlerdir. Ayrıca bu çalışmalardan elde edilen bilgilerde suç oranlarının yüksek olduğu yerlerde sosyal bağların zayıf olduğu sonucuna da varılmıştır (Aliağaoğlu ve Alaaddinoğlu, 2005: 19). 1942 yılında Shaw ve arkadaşlarının yapmış oldukları bir diğer çalışmada da geleneksel bağlarla birbirine bağlanmış insanlar tarafından oluşturulan yaşam alanlarında suç oranının düşük olduğu görülmüştür (Harries, 1974; Beşe, 2006: 6). Zira bu yerleşim alanlarında bireylerin birbirini tanıması suça meyil edecek yabancılara fırsat vermemektedir.

2. Yoksulluk

Yoksulluk, toplumsal düzende meydana gelen bozulmalarla oluşan güvensizlik ortamının meydana gelmesinde etkili olan faktörlerdendir. 1901'de Rowntree tarafından anlamlı bir şekilde ilk kez tanımlanan yoksulluk olgusu, bireylerin toplam kazançlarının hayatlarını devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu gıda, giyim ve barınma gibi temel fiziki ihtiyaçlarını giderememesidir (Rowntree, 1901; Mingione 1996). Yoksulluk, temiz içme suyu, gıda, giyecek, temel sağlık hizmetleri gibi daha birçok temel ihtiyaçlarını karşılamak için maddi veya maddi kaynağa sahip olamamasıdır (Smith, 2019: 61).

Başka bir ifade ile gelişen bir hayat sürmek için ihtiyaç duyulan maddi güvenlikten yoksun kalma halidir (Burri ve Christie:2019: 75).

Yoksulluğu tanımlarken yalnızca ekonomik vurgunun yapılması ulaşılan yargılarda eksikliklere neden olacaktır. Zira yoksulluk olgusu, yalnızca ekonomi kategorisinde değerlendirilemeyecek kadar birçok sorunu içinde barındıran toplumsal bir durumdur (Erdoğan, 2019: 9-10). Yoksulluk olgusu, “ihtiyaç”, “yaşam standardı”, “yetersiz kaynak”, “eşitsizlik”, “sınıf”, “aidiyet”, “ekonomik güçlük”, “yoksun kalma” ve “temel güvenlik eksikliği” gibi anlamlar yüklenerek farklı tanımlarla literatürde kendine yer edinmiştir (Ak, 2016: 298).

2.1. Mutlak ve Görelı Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, yaşamın temellerinden yoksun olma halini ifade etmektedir. Yoksulluğun mutlak tanımları önemli ölçüde değişiklik gösterirken, bu tanımlar genellikle bireylerin fizyolojik etkinlik gereksinimleri tarafından domine edilmektedir. Bu kapsamda yoksulluk, sosyal bağlam veya normlara atıfta bulunulmadan, genellikle basit fiziksel geçim ihtiyaçları açısından tanımlanır. Başka bir ifade ile yoksulluğun mutlak tanımı yapılırken, bireylerin asgari ihtiyaçlarına dayanan kuralcı tanımlardan öteye gidememektedir (Spicker vd, 2007: 9). Ancak bireylerin hayatta kalabilmek için neye ya da nelere ihtiyaç duydukları her zaman tartişma konusu olmuştur. Zira toplumsal yapıların birbirinden farklı olması, bireylerin temel ihtiyaçlarını gidermedeki bileşenlerini de farklılaştırmaktadır. Örneğin, Rowntree radyo ve günlük gazetenin gerekliliğini vurgularken, Alcock ayın gerekliliğine vurgu yapmaktadır (SPII, 2007: 25).

Görelı yoksulluk, yoksulluğu nesnel bir standartla belirlemek yerine bireylerin çevresinde yaşayan diğer bireylere göre kendilerini yoksul olarak görüp görmediği halini ifade etmektedir. Yani bu tanımı ile yoksulluk zamana ve mekâna göre değişiklik göstermektedir. Görelı yoksulluk kavramı ile sosyal adalet üzerine yapılan tartişmalar, sadece hayatta kalmanın gerektirdiği ihtiyaçlara odaklanmayarak toplumdaki eşitsizlik sorununa da vurgu yapmaktadır. Toplumsal yapıda meydana gelen değişim ve dönüşümler görelı yoksulluk olgusunu da değiştirip dönüştürmektedir. Bu durum, evrensel bir yoksunluk anlayışının benimsenmesinin önüne geçmektedir (Giddens, 2005: 308).

2.2 Objektif ve Subjektif Yoksulluk

Yoksulluk, sübjektif veya objektif terimlerle tanımlanabilmektedir. Objektif yoksulluk, bireylerin mutlak\görelı olarak belirli standartlardan mahrum kalmasıdır. Bu kapsamda yoksulluk, yoksulluğa

neyin ya da nelerin sebep olduğu ve bireylerin yoksulluktan kurtulabilmesi için neyin gerekli olduğunun değerlendirilmesi ön plana çıkmaktadır (Topgöl, 2013: 281).

Yoksulluğun subjektif tanımı ise, bireylerin kendilerini yoksul olarak görüp görmediğini ifade etmektedir. Bu kapsamda yoksulluk olgusu, yoksul ve yoksul olmayan arasındaki ölçünün bireylerin kendi refah algıları temelinde şekillenmektedir (Letsoalo, 2015: 14). Uygulamada, bireylerin elde ettiği maksimum faydanın hesaplanmasında karşılaştıkları zorluklar, subjektif yaklaşımdansa objektif yaklaşımın kabul edilmesine neden olmaktadır (Sam, 2008: 62).

2.3. İnsani Yoksulluk

İnsani yoksulluk tanımı yapılırken yalnızca ekonomik gelirden ya da kaynaktan yoksun olma halinin ötesinde, bireylerin fırsatlardan ve imkânlardan yoksun kalması haline vurgu yapılmaktadır. Temel insan yeteneklerini sürdürebilecek olan mal, hizmet, altyapı, eğitim, haberleşme ve temiz içme suyunun erişimin yokluğu ya da sınırlanması yoksulluğun “insani” boyutunu ifade etmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 63). UNDP’nin 1997’de yayımladığı İnsani Gelişme Raporu’nda kavram, kısa bir yaşam, temel eğitim ve haklara erişim eksikliği, sınırlandırılmış siyasi özgürlükle kaybedilen hakların ve öz saygınlığın odağında yoksulluğun boyutunu gelirle ölçmenin ötesinde temel boyutların göstergeleri olarak tanımlamaktadır (UNDP, 1997: 5). Buna göre gelir, yoksulluğun önemli göstergelerinden olsa da tek başına yeterli değildir.

2.4. Kır ve Kent Yoksulluğu

Bireylerin gerek ihtiyaçları gerekse de yaşam maliyetleri kırsal ve kentsel alanlarda farklı boyutlarda kendini göstermektedir. Kırsal yoksullar, büyük ölçüde tarıma, balıkçılığa, ormancılığa ve buna bağlı küçük ölçekli üretimlere bağımlıdır. Yoksulluğun bu bireyler üzerinde nasıl bir etki yaptığını anlayabilmek için kırsaldaki yoksulların kim olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Kırsal yoksulluk, eğitim, ulaşım, konut, sağlık, temiz içme suyu ve haberleşme hizmetlerine ulaşımında yaşanan eksiklikler ile nitelendirilmektedir. Yoksulluk sorunu genellikle kırsal alanlarda görülse de kentsel yoksulluk, kırsal yoksulluğu azaltma stratejilerinin bir sonucu olarak meydana gelmektedir. Öyle ki kentler, bireyler ya da gruplar için yoksunluklardan kurtulabilme fırsatı sunmaktadır (Khan, 2000: 3-6).

Kent yoksulluğu, makroekonomik ölçekte yaşanan yapısal değişim sürecinin yerel şartlar altında farklı bir hal alarak eklenmesidir. Başka bir tanımda ise kent yoksulluğu, motivasyon ve moral kaybı, madde bağımlılığı, gasp gibi sorunların bir sonucu olarak tanımlanmaktadır. Tıpkı yoksulluk olgusundaki gibi, kent yoksulluğunun da tek bir tanımı yoktur. Her ne kadar ortak bir tanımda karar

kılınmasa da kent yoksulluğunun büyüklüğünü belirleyen etkenlerden bahsetmek mümkündür. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, “sosyal güvenlik sisteminin yapısal özellikleri”, “yoksulluk tanımlamasının içeriği”, “yoksullara destek programlarının ölçütleri”, “etnik ayrımcılık ve gettolaşma”, “yerel ekonominin rekabet gücü”, “iş piyasasının formal ve informal bileşenlerinin özellikleri” ve “demografik değişimler” kentsel yoksulluğun büyüklüğünü ortaya çıkarmaktadır (Komşu, 2005: 145).

Kent yoksulluğu, yoksulluk olgusundan farklı bir durumun göstergesidir. Kent yoksulluğunu yoksulluktan farklı olarak ekonomik değişim ve dönüşümlerde kırdan kente göç eden bireylerin istihdam olanaklarının sınırlı olmasıyla birlikte toplumsal kırılmalar şeklinde tanımlamak mümkündür (Işık, 2007: 19). Bununla birlikte yoksul bireyler toplumsal yapının bir parçası iken, kent yoksulları toplumsal yapıdan kopuk ve güven duygusundan yoksun bir şekilde bütünleşmeye karşı bir tavır takınırlar(Gölbaşı, 2008: 192). Bu tavır bireyleri kuralsızlıklar içinde suça meyilli bir duruma doğru yöneltmektedir.

3. Kent Yoksulluğunun Mekâna Yansımasında Güvenlik Algısı

Toplumsal yapıdaki, yüksek yoksulluk ve düşük sosyoekonomik statü sonucu meydana gelen suç oranlarındaki artış bir güvensizlik göstergesidir. Yoksulluk hali aşındırıcı bir güvenlik sorununa sebep olmaktadır. Burada aşındırıcı güvenlik sorunu ile anlatılmak istenen, yoksul olma hali bireylerin nerede ve hangi tehlikelere karşı savunmasız hale geldiklerini belirlemenin yanı sıra kırılma alanlarını ve zamanlarını da etkilemektedir. Özellikle suç oranı yüksek mahallelerde büyüyen çocukların, erken yaşlardan itibaren uyuşturucu ve alkol kullanımı, hırsızlık, gasp gibi daha birçok suça karışma oranı akranlarına kıyasla daha yüksektir.

Yerleşim yerlerinin türü, sosyoekonomik düzeyi, konumu ve çevredeki ortamın kalitesi yaşam alanlarının belirlenmesinde büyük rol oynamaktadır. Zira yaşam alanları bireylerin yaşam kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, bireylerin ekonomik anlamda kendilerinden daha iyi koşullara sahip olan bireylerle komşu olduklarında stres, mutsuzluk ve yabancılaşma durumu kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle bireylerin kendileri ile benzer ekonomik düzeydeki bireylerle komşuluk kurmayı tercih ettikleri daha önceden yapılmış çalışmalarla kanıtlanmıştır. Yapılan bu çalışmalardan Bashir, (2002); Boyaird ve Elke, (2003); Park, (2006); Cazacova vd., (2010) çalışmalarında ayrıca bireylerin tercih ettikleri mekanlar ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiye de dikkat çekmişlerdir. Çalışmaları buluşturan ortak nokta ise, bireylerin sahip

oldukları refah düzeyinin seçmiş oldukları mekânlar ve çevre üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğudur.

Gerek üretim gerek tüketim gerekse yaşam tarzı yoksul bölgelerde belirli bir uzmanlığı getirirken, bu bölgelerde yüksek aidiyet duygusu ile örülmüş karşılıklı güven ve katılımı oluşturulmuş bir sosyal uyum hâkimdir. Bunun yanı sıra gelir düzeyi birbirinden farklı bireyler tarafından oluşturulan bölgelerde var olan ek tercihler uzmanlaşmış mahallenin ters yüzünü oluşturmaktadır. Zira artan uzmanlaşmış mahaller beraberinde geniş kentsel topluluk türlerini ve sunacağı seçenekleri de arttıracaktır. Ancak bu tercihlerin belirlenmesi bireylerin geliri düzeyinde olacaktır. Bu anlamda, farklı sosyoekonomik gruplardan gelen olumsuz tutumlar nedeniyle psikolojik streslere karşı koymak için uygun sosyal destek sağlanması kendi grup yoğunluk dayanıklılığını artırmaktadır. Daha çok kendine benzeyen bireylerle aynı alanlarda yaşamak, kişinin kendi kimliğini pekiştirirken, bir bireyin kendini daha yüksek benlik saygısıyla görmesine izin vermektedir. Çünkü kimlik ve öz değerlendirmenin hem kendini belirlediği hem de başkalarının tanımları tarafından şekillendirdiği yaygın olarak kabul edilmektedir (Cheshire, 2007: 3-4).

Bireyler kendilerini tanımlarken yaşadıkları yer ile özdeşleşmektedir. Güvenliğin sağlandığı yaşam alanlarındaki memnuniyet duygusu, mekânların kimliğinin yanında yaşanan yerlerinde biçimlenmesinde etkili olmaktadır. Ayrışmış yaşam alanları, kendi sınırları içinde yaşayan bireyler için bir güven ortamıdır. Ancak bu sınırlar içerisinde yaşamayan bireyler veya gruplar için riskin ve tehdidin hâkim olduğu alanlardır. Bu kapsamda kentsel alandaki güvenlik ölçütünün mekânsal etkisi kapsamında birçok kuram geliştirilmiştir.

Suçun, mekânsal stratejilerle önlenebileceğine dair ilk yaklaşım, 1972 yılında Oscar Newman tarafından öne sürülen **Savunulabilir Mekân Teorisi'dir**. Newman'a göre, "savunulabilir bir alan" ın meydana getirilmesinde, alanda yaşayan bireylere, alanı kontrol etme iznin verilmesi büyük önem taşımaktadır (Newman, 1972: 51). Teori, özü itibarıyla bölge sakinlerinin yaşadıkları bölgeye duyacakları aidiyet hissi sayesinde bölgenin güvenliğini sağlayarak suç işleme oranını azaltmaya dayanmaktadır. Zira bireyler kendini ait hissettikleri bir yere sahip çıkma eğilimindedir. Aile ve komşuluk ilişkilerinin geliştiği birbirini tanıyan bölgelerde, artan aidiyet hissinin tersine, düşen suç oranları, birbirine yabancı bölgelere göre bireylere daha çok güvende olma hissini vermektedir. Savunulabilir alan, belirli sınırları olan mekân ve çevreye karşı duyulan aidiyet duygusunu ifade eden "bölgesellik", belirli bir bölgenin tasarımının gözetilmesi fırsatını tanımlayan "gözetim", hijyenik,

bakımlı ve düzenli bölge algısının oluşturulmasının yanı sıra işleyişin yürütülmesinde yetkililerin var olduğu hissinin verilmesini ifade eden “çevresel görünüm” ve bölgeyi çevreleyen alanların güvenlik düzeyinin belirlendiğı “coğrafi çevre” olmak üzere dört unsuru içinde barındırmalıdır. Bireyi odak noktası olarak alan bu yaklaşıma göre, bireyler bulundukları bölgede ne olup bittiğinin farkında olmalıdır. Bunun içinde, bireyin diğer bireyleri görebileceğı diğer bireylerinde kendisini görebileceğı ve ihtiyaç duyduğu anda kolaylıkla yardım çağırabileceğı bir tasarım gerekmektedir. Bu kapsamda bölgede, ışıklandırmanın iyi olduğu bilgilendirici levhalarla bölgenin kör noktalarının azaltıldığı tasarımlar yapılmalıdır. Böylece güvenli alanların oluşturulabilmesi için tüm sorumluluğı devlete yüklemek yerine bireyinde rol üstlendiğı aktif katılımcı paydaşlık gündeme gelmiştir (Cicerali ve Cicerali, 2016: 230). Başka bir ifade ile bölge sakinleri yaşam alanlarının korunması adına roller üstlenmiştir. Örneğın, bir sokakta gasp yapmaya teşebbüs etmek isteyen bir suçlu çevresini saran binalardan birçok kişi tarafından fark edilip engelleneceğı bir ortamda bu suçu işleme cesaretini kendinde bulamayabilir. Bu nedenledir ki suça teşvik edecek تنها ve gözetimden uzak alanların mümkün olduğu kadar azaltılması veyahut kontrol altına alınması elzemdir.

Bireyin esas alındığı Savunulabilir Alan Teorisinde gündeme gelen aktif katılımcı paydaşlık ilkesinde bireylerin faydasının en üst seviyede, zararının ise en alt seviyede olduğu durumlar için beklentilerine göre rasyonel kararlar vermesi gerekmektedir. Bu kapsamda Ronald Clarke ve Derek Cornish’in oluşturduğu **Rasyonel Tercih Kuramında** suç, rasyonel seçimler dizisi olarak açıklanmıştır. Bu kapsamda suçlunun suçu seçmesindeki nedenler aranmalıdır. Rasyonel Terci Kuramına göre bireylerin suça yönelmelerinde ailevi, ekonomik, sosyal veyahut psikolojik olmak üzere birçok neden etkili olsa da suça karışma eylemi yine de bir karardır. Bu nedenlerden hiçbirini bireyleri suçlu olmaya zorlamamaktadır. Bireyler tarafından suç işlenmeden önce,

(Olası Yarar)- (Olası Zarar) =Tercih

denkleminde suçu işledikten sonra sağlayacağı olası yarar ile maruz kalacağı olası zararı çıkararak ulaşacağı nokta hesaplanmaktadır. Ayrıca bireyler suçu işlerken ya da işledikten sonra fark edilme olasılıklarını ve suç mahallinden kolayca kaçıp kaçamayacaklarını değerlendirmektedir. Bütün bu hesaplamalar sonrasında bireyler alacakları risk karşısında elde edecekleri ödölün büyüklüğüne göre suçu işleyip işlemeyeceklerine karar vermektedirler. Teoriye göre, suçun işlenmesinin önüne geçebilmek adına suçlunun göze alacağı olası risklerin arttırılırken elde edeceği kazanımların azaltılması ve suçun işlenmesinin önündeki engellerin arttırılması gerekmektedir (Koca ve Erkan,

2018: 170). Bunun yanı sıra Rasyonel Seçim Teorisinin daha net bir şekilde anlaşılması için her bir suçun ayrı seçimler sonucu ortaya çıktığını unutmamak gerekmektedir.

Rasyonel Tercih Teorisi ile bireylerin suç işlemede aldıkları kararların bir tercih sonucu olduğu vurgulansa da suç tercihlerinin neler olacağı bireylerin tercihinin dışında olması suçun açıklanmasında yetersiz kalmıştır. Bu kapsamda ortaya çıkan eksikliğin giderilmesi adına **Rutin Aktiviteler Teorisi**, Lawrence Cohen ve Marcus Felson tarafından 1979 yılında ileri sürülmüştür (Dolu, 2009: 3). Cohen ve Felson'un teorisinde, diğer suç teorilerinin aksine, suçu işleyen özelliklerini irdelemek yerine suçun zamansal ve mekânsal unsurlarının bir arada değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Cohen ve Felson, 1979: 588). Cohen ve Felson; eğlence, barınma, gıda, eğitim gibi bireysel ihtiyaçları sağlayan yaygın faaliyetleri rutin aktiviteler olarak adlandırmışlardır. Bu faaliyetlerin yaygınlığı ve tekrarlanma sıklığı günlük yaşamın bir parçası haline getirilmesi, bireylere hayatta kalmanın ötesine geçme imkânı vermektedir (Cohen ve Felson, 1979: 593-594). Rutin faaliyetler suçun açıklanmasında yalnızca faile odaklanmayarak uygun hedeflerin ve bu hedeflerin koruyucularını da kapsamaktadır. Bu teoriye göre suç, normal hayatta günlük rutinler sırasında uygun bir hedefte ortaya çıkmaktadır (Hutchings ve Hayes, 2009: 3). Başka bir ifade ile bir suçun belirli bir zamanda ve mekânda ortaya çıkabilmesi için; motive olmuş bir suçlu, uygun bir hedef ve koruyucu eksikliğinde meydana gelen üç birleşen bir araya gelmesi gerekmektedir. Rutin aktiviteler, gerek evde gerek ev dışındaki iş yerlerinde gerekse ev dışındaki diğer faaliyetlerin gerçekleştiği mekânları kapsamaktadır. Evin dışında gerçekleştirilen tüm aktiviteler nedeniyle bireyleri koruyabilecek koruyucularının olmadığı mekânlarda, olası suçlu sayısının fazla olması suç oranlarında ki artışı da beraberinde getirecektir (Cohen ve Felson, 1979: 593-594). Bu kapsamda değerlendirildiğinde mahalle sakinleri mahalledeki suç işleme oranının azaltılması noktasında kilit unsur olmaktadır. Zira bireyler, yaşadıkları alanlarda iyi bir gözlemcidir. Dolayısıyla kendi çevrelerinde meydana gelebilecek her hangi bir soruna karşı kolluk kuvvetlerinden daha caydırıcı olabilir. Mahalle sakinleri kadar mahalleye yerleştirilecek mobese, güvenlik kamerası ya da alarm sistemleri suçun önlenmesinde etkili olan nesnelerdir.

Rutin Aktiviteler Teorisinin ev dışındaki korunmasız halin suça neden olduğu savının destelenmesinde bir dayanak olabilecek bir başka suç teorisinde Kırık Camlar Kuramıdır. **Kırık Camlar Kuramı**, ABD'li psikolog Philip Zimbardo'nun 1969 yılında gerçekleştirdiği bir deneyinden esinlenen James Wilson ve George Kelling tarafından 1982'de ileri sürülmüştür. Wilson ve Kelling güvenlik uygulamalarına farklı bir boyut kazandırmışlardır. Philip Zimbardo'nun 1969 da yaptığı deney şu şekilde gerçekleşmiştir (Wilson ve Kelling, 1982: 3-4):

Zimbardo'nun isteği ile New York'un kuzeydoğusunda bulunan yoksulluğun ve suç oranlarının hayli yüksek olduğu Brox'ta bir caddeye ve düşük suç oranlarının olduğu zenginlerin yaşadığı Kaliforniya'nın Palo Alto caddesine aynı özelliklerde plakası olmayan iki araba bırakılmıştır. Bronx'a park edilen araba ilk on dakika içinde yağmalanarak yirmi dört saatin sonunda tüm parçaların çalındığı ve araca rastgele zarar verildiği gözlemlenmiştir. Aynı süre zarfında Palo Alto 'ya park edilen bir diğer araba park edilmesinin üzerinden bir hafta geçmesine rağmen herhangi bir saldırıya maruz kalmamıştır. Fakat araştırmacı tarafından bu arabaya indirilen bir balyoz darbesiyle zarar gören arabanın birkaç saat içinde tıpkı hasarlı diğer araba gibi tamamen yağmalandığı gözlemlenmiştir. Bu kapsamda meydana gelen iki olayda; Bronx'da terk edilmiş eşyalara zarar verilmesi ya da yağmalanması durumunun doğal karşılanması durumu özel mülkiyete saygının ve yasalara bağlı bir yaşamın hüküm sürdüğü Palo Alto'da da eşyalara verilecek bir zararın yağmaya sebep olacağı görülmüştür.

Wilson ve Kelling Zimbardo'nun gerçekleştirdiği deneysel çalışmaya atıfta bulunarak “tedbirsiz” davranışların toplumsal yapıda kontrolsüzlüklerin oluşmasına neden olacağını vurgulamaktadırlar. Örneğin, eğer bir bölgedeki camları kırık olan bir binanın camları onarılmazsa o binanın diğer camlarının kırılarak hasarın arttırılması kaçınılmazdır (Temir, 2020: 135). Bu kapsamda teori ile “kontROLSÜZ”, “denetimsiz”, “sahipsiz”, “bakımsız” ve “ilgisizlik hissi uyandıran” alanların suçun ortaya çıkması için müsait olduğu ve bu tür alanlarda önlemlerin alınması gerekliliği ortaya koyulmaktadır. Özellikle kentlerde sık rastlanılan aydınlatması yetersiz cadde ve sokaklar, metruk binalar, denetimsiz araç park alanları ve fiziksel güvenliği yetersiz işyerleri suça davetiye çıkarırken potansiyel suçluları cesaretlendirirken (Doğan ve Sevinç, 2011: 30-31) kent sakinleri tarafından bu alanların kullanılmaması hatta oradan geçilmemesi gerektiği algısı oluşturulur. Kırık Camlar Kuramını diğer kuramlardan ayıran özelliği, çevresel düzenin sağlanması ve çevrenin bakımının yapılmasıyla güvenli yaşam alanları oluşturulabileceğini savunmasıdır. Kırık Camlar Kuramında değerlendirilen güvenli alanların oluşturulabilmesi için alınacak önlemlerde, yerel aktörlerin rolü yadsınamaz bir gerçektir. Zira güvenlik endişesi karşısında alınacak tedbirlerde yaşam alanı içerisinde yer alan araçlardan binalara kadar hemen her unsurun bakımlı ve sağlam olması yerel aktörlerce etkili bir şekilde gerçekleştirilebilir. Bu kapsamda kentte terk edilmişlik hissi uyandıran metruk binaların yeniden kullanılabilir yaşam alanlarına dönüştürülmesi, aydınlatması yetersiz alanların aydınlatılması gibi önlemler sorunların çözümünde üstlenilecek görevlere örnek verilebilir.

Sonuç

Bireyler ya yoksulluk içinde doğar ya da çeşitli sosyal nedenlerden ötürü fakirleşerek yoksullaşırlar. Başka bir ifade ile yoksulluk kesinlikle doğal bir durum olmaktan çok ekonomik, cinsiyet, statü ve diğer dezavantajların doğurduğu sosyal bir durumdur. Bu tür eşitsizlik kendilerine özgü özellikleri ile güvensizlik ortamlarını oluşturmaktadırlar. Bu ortamların oluşmasına yol açan toplumsal nedenlerin ele alınması ve eleştirel olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira yoksulluğun altında yatan nedenlerin neler olduğunun iyi anlaşılabilmesi, sorunun çözümüne yönelik önerilerde sorunun yalnızca belirgin bir şekilde ortaya çıkan durumlara odaklanılmasına neden olacaktır. Toplumsal bir hastalık olarak nitelendirebileceğimiz yoksulluk hastalığının yalnızca semptomları tedavi edilecektir. Bunun önüne geçilebilmesi için sorunun temeline inilerek yapısal bir değişikliğe gidilmelidir.

Suç işlenme oranlarındaki artışın önüne geçebilmek için bireylerin toplumda kendilerine yer edinmesine imkân tanınmalıdır. Bunun gerçekleşebilmesi için atılacak en önemli adım kuşkusuz yoksullukla olan mücadeleden geçmektedir. Zira artan refah seviyesi, suç oranlarında azalmaları da beraberinde getirecek ve bireylere artan bir kentsel yaşam kalitesi sunacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken husus kentin özellikle çöküntü bölgeleri olarak adlandırılan fiziksel imkânlardan yoksun kalan alanlardır.

Kentsel suçların oranındaki artışın yüksek olmasında kent yoksulluğu önemli bir etkidir. Ancak meydana gelen bu suç artışının tek nedeni olarak yoksulluğu göstermek doğru değildir. Güvende olma isteği kimi zaman amacının dışına çıkabilmektedir. Öyle ki potansiyel bir tehlike olarak algılanan kentlerde yaşayan bireylerin kendilerini izole ettikleri alanların dışındaki dünyaya kapılarını kapatmaları bunun en iyi göstergesidir. Ancak güvenlik sorununa karşı alınan bu dışlayıcı tavır sorunun daha da büyümesine yol açmaktadır. Bu durum yukarıda bahsi geçen kentsel alanlardaki güvenlik anlayışına yönelik çalışmaların yapılmasına neden olmuştur. Çalışma kapsamında değerlendirilen bütün kuramlarda, yaşam alanlarındaki var olan güvenlik sorununa neden olan suç fırsatlarının oluşmasında yaşam alanlarının sosyolojik özelliklerinin yanı sıra mekânsal düzenlemelerdeki yanlışlıklara vurgu yapılmaktadır. Kentsel yapılaşmada suça elverişli ortamların ortadan kaldırılması gerekliliği noktasında fikir birliğine varılmış olsa da her kuramın kendi özelinde getirdiği çözüm önerilerinden çıkarılacak güvenlik ölçütleri güvenli kentlerin oluşturulmasında rehber olacaktır. Bu kapsamda şehir planlamacıların, mimarların ve yerel yönetimlerin yapısal değişikliklerin yanı sıra bölgede yaşayan bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan var olan eksikliklerin giderilmesinde önemli roller üstlendiği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- AK, M., (2016). “Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk”. *Akademik Bakış Dergisi*, 54: 296- 306.
- ALACADAĞLI, E. (2020). “Güvenli Kent ve Kent Güvenliği Üzerine Bir İrdeleme”. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6 (2): 152-167.
- ALİAĞAOĞLU, A. ve ALAEDDİNOĞLU, F. (2005). “Erzurum İlinde Mala Karşı İşlenen Suçlar: Coğrafi Yaklaşım”, *Polis Bilimleri Dergisi*, 7(1): 17-41.
- ARPACIOĞLU, Ö. ve YILDIRIM, M., (2011). “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2): 60-76.
- AYHAN, İ. ve ÇUBUKÇU, K. (2007). “Suç ve Kent İlişkisine Ampirik Bakış: Literatür Taraması”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5): 30-55.
- AYTAÇ, S., DERDİMAN R.C., Baştürk, Ş. Öngen, B. (2015). “Kent Güvenliği Olarak Suç Korkusu: Bursa Örneği”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 3(3): 259-267.
- BASHIR, S. (2002). “Home is where the harm is: inadequate housing as a public health crisis”. *American Journal of Public Health*, 92(5), 733-738.
- BEŞE, E. (2006), “Kırk Pencereler’ Teorisi Bağlamında Kentsel Yasamda Suç ve Güvenlik”. *Polis Bilimleri Dergisi*, 8 (1) :1-24.
- BOVAIRD, T. and ELKE, L. (2003). “Evaluating the quality of public governance: indicators, models and methodologies”. *International Review of Administrative Sciences*, 69(3), 313-328.
- BURRI, S., CHRISTIE, L.(2019). “On the enforceability of poverty-related responsibilities”. *Ethics and Politics*, 12(1), 68-75.
- CAZACOVA, L., ERDELHUN, A., SAYMANLIER, A., CAZACOVA, N., and ULBAR, U. (2010). “Social and spatial aspects of housing development affecting urban quality of life-the case of Famagusta”. *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 42, 917-930.
- CHESHIRE, P., (2007). “Segregated Neighborhoods and Mixed Communities: A Critical Analysis”. *Joseph Rowntree Foundation*, New York, 1-54.
- CİCERALİ, E. E. ve CİCERALİ, L. K. (2016). “Çevre ve Suç: Şehir Güvenliğini Artırmada Çevre Psikoloji Yaklaşımı”. *İstanbul Güvenlik Konferansı*, 2-4 Kasım, İstanbul.
- COHEN, E. L. and FELSON, M. (1979). “Social Change and Crime Rate Trends: a Routine Activity Approach”. *American Sociological*, 44: 588-608.
- DOĞAN, İ.H. ve SEVİNÇ, B. (2011). “Suç Teorileri ve Şehir Güvenliği: Bitlis İliyle İlgili Genel Bir Değerlendirme”. *Polis Bilimleri Dergisi*, 13 (4): 27-53.
- DOLU, O. (2009). “Bir Fırsat Olarak Suç: Suçun Durumsal Belirleyicileri, Suç Fırsatları ve Rutin Faaliyetler Teorisi”. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(2): 1-30.

- ERDOĞAN, N. (2019). “Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri”, (Ed. Nemi Erdoğan), *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- EMEKLİER, B. (2015). Thomas Hobbes ve John Locke ’un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(13), 99-123.
- GÖLBAŞI, S. (2008), “Kentleşme ve Suç”. *On İki Levha Yayınları*, İstanbul
- GIDDENS, A. (2005). “Sosyoloji”. *Ayraç Yayınevi*, Ankara.
- HUTCHINGS, A. and HAYES, H. (2009). “Routine Activity Theory and Phishing Victimization: Who Gets Caught in the ‘Net?’”. *Current Issues in Criminal Justice*, 20: 1-21.
- İŞİK, E. (2007). “Kent Yoksulluğu, Sokak Çocukları ve Suç”. *Dumlupınar Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Kütahya.
- KAYPAK, Ş., (2012). “Güvenlikte Yeni Bir Boyut; Çevresel Güvenlik”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (8), Özel Sayı, 8: 1-22.
- KHAN, M. H. (2000), “Rural Poverty in Developing Countries: Issues and Policies”. *International Monetary Fund WP/00/78*.
- KOCA, T. ve ERKAN, N. (2018). “Yaşam Kalitesinin Arttırılmasında Bir Etmen: Mekansal Güvenlik Ölçütleri”. *Megaron*, 14 (Özel Sayı): 167-176.
- KOMŞU, C. U., (2005). “İnformel Ekonomik Faaliyetler ve Türkiye’de Kent Yoksulluğu”. “İş, Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 7(2): 130-158.
- LETSOALO, M. P., (2015). “An overview and assessment of different approaches to poverty measurement in South Africa”. *Universiteit Van Pretoria University Of Pretoria Yunibesithi Ya Pretoriq*.
- MINGIONE, E., (1996). “Urban Poverty in the Advanced Industrial World: Concepts, Analysis and Debates”. *Urban Poverty and Underclass: A Reader* (Ed: Enzo Mingione), Blackwell, Oxford.
- PARK, H., (2006). “Housing welfare indicators for the quality of life in Korea”. *Housing Studies Review*, (14), 5-26.
- SAM, N., (2008). “Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi: Kapasite Yaklaşımı”. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1): 59-70.
- SMITH, L.H., (2019). “Are ‘the affluent’ responsible For Global Poverty?”. *Ethics and Politics*, 12(1): 61-67.
- SPII, (2007). “The Measurement of Poverty in South Africa Project: Key issues”. *Studies in Poverty and Inequality Institute*.
- SPICKER, P. Leguizamon, S. and Gordon, D., (2007). “Poverty: an International Glossary”. *Zed Books*, London.
- TEMİR, E. (2020). “Kırık Camlar Teorisinin Kurum Kültürüne Uygulanabilirliği”. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 4: 133-144.

TOPGÜL, S., (2013). “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1): 277-296.

UNDP. (1997). “Human Deveopment Reports”. *Oxford Universty Press*, London.

ÜNSAL, T., (2015), “Kentleşme ve Suç İlişkisi: Çocuk Suçlular”. *TAAD*, 6 (23): 255-271.

<http://www.tdk.gov.tr>. 17.03.2022 tarihi itibariyle erişildi.

WILSON, J. and KELLING, G. (1982). “Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety:”. 1-10.

ISSN: 2822-521X

SAĞLIK HİZMETLERİNE ULAŞIM ÇERÇEVESİNDE GÖÇMEN AYRIMCILIĞI

Immigrant Discrimination in the Framework of Access to Health Services

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Şerife Sümeyra ÇADAK

serifesumeyra@gmail.com
0000-0003-0321-0911
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Political and Social Studies

Atıf / Citation

Çadək, Şerife S. (2022). Sağlık Hizmetlerine Erişim Çerçevesinde Göçmen Ayrımcılığı. Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 1(1), 35-53. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6949304>

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 27.04.2022

Kabul Tarihi: 21.06.2022

Yayın Tarihi: 01.08.2022

Sağlık Hizmetlerine Erişim Çerçevesinde Göçmen Ayrımcılığı

Öz

Bütün insanlar, doğuştan devredilemez, değiştirilemez ve vazgeçilemez haklara sahiptir. Bu hakların başında ise yaşam hakkı gelir. Yaşam hakkının her zaman üstün tutulması gerektiği dile getirilir. Ancak gerçekte yaşam hakkı esasen vatandaşların talep edebileceği bir haktır. Zira ulus devletlerin hakimiyetindeki dünyada vatandaş “insan” dan önce gelir. Ulus devlet korumasından çıkıp vatandaşlık bağlarını kaybeden göçmenler için ise sürekli güncelleştirilen mülteci, düzensiz göçmen, geçici kimlik sahibi gibi sınıflandırmalar yapılır. Dolayısıyla yabancılar yaşam hakkı ile bağlantılı olarak en başta sağlık hakkı söz konusu olduğunda bile egemenin verdiği değere göre ayrımcılıklara maruz kalırlar. Egemenin diğer ulus devletlere yönelik siyasi yaklaşımı sağlık hizmetlerine ulaşımında belirleyicidir. Hayat ve ölüm bugün ekonomik, bilimsel, sosyal gerçeklerin ötesine geçerek yalnızca siyasal kavramlar haline gelmiştir. Göçmenlerin egemen için değeri onların yaşamlarının önemini göstermektedir.

Özellikle Türkiye’de yapılan araştırmalar göstermektedir ki büyük çoğunluğu oluşturan Suriyeli göçmenler, yasal düzenlemeler sayesinde geçici kimlik belgesi alıp sağlık hizmetlerinden ücretsiz faydalanabilmektedir. Bunun yanında Afganistanlı, Afrikalı, Filistinli, Sovyet kökenli göçmenler sağlık giderlerini kendileri karşılamaktadır. Düzensiz göçmen statüsündekiler ise sağlık hizmetini talep bile edemezler zira yerleri sığınma kampları ve geri gönderme merkezleridir. Bu bağlamda çalışmada Türkiye özelinden yola çıkarak insanın değerinin sağlık hakkı bağlamında siyasal ideolojiler çerçevesinde nasıl değişiklik gösterdiği saha raporları ve hukuki metinler üzerinden tarihi ve sosyolojik yöntemle incelenecektir. Ayrıca bu çalışmada, göçmenler adı altında sadece Suriyeliler üzerine odaklanmış çalışmaların aksine göçmen konusuna bütüncül bakarak ideolojik göçmen ayrımının ve bunun sağlık hizmetleri ile ilişkisinin siyasal arka planının ortaya konulması amaçlanmıştır. Nitel bir araştırma yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Hakkı, Ulus Devlet, Göçmen, Sağlık, İdeoloji.

Immigrant Discrimination in the Framework of Access to Health Services

Abstract

All human beings have unchangeable rights. All along these rights is the right to life. Right to life is always said by authorities. However, giving up the basis of the right to life is a right. Because the citizens of the world in “nation-states” come before “human”. They are molded into current, inappropriate forms for people who use user ties without being protected from the nation-state. Therefore, about their lives are those that are considered the most in terms of health in terms of life, according to what is given on these principles. Sovereignty is education in education to health services for children to other nation states. The current state of life and death is a concept related to the globalization of social realities. Ideals of those who live for the lives of immigrants.

Especially, studies conducted in Turkey show that Syrian immigrants, who constitute the majority, can obtain temporary identity documents and benefit from health services free of charge, thanks to legal regulations. In addition, immigrants of Afghan, African, Palestinian and Soviet origin should cover their own health expenses. Those who are seen as irregular migrants cannot even seek health care because their place is in refugee camps and removal centres. In this context, the study will examine how the value of human beings changes within the framework of political ideologies in the context of the right to health, based on the specificity of Turkey, through field reports and legal texts, with historical and sociological methods. Contrary to the studies focused only on Syrians under the name of immigrants, it aimed to reveal the political background of ideological immigrant discrimination and its relationship with health services by looking holistically. Qualitative research will be conducted.

Keywords: Right to Life, Nation State, Immigrant, Health, Ideology.

Giriş

İnsanlığı tüm mensupları ile tanıyıp kucaklayan ve insanlara haklarını yalnızca insan oldukları için sunan cumhuriyet hayali büyük bir idealdir. Bu cumhuriyette üyelere sadece insan olmalarından dolayı saygı duyulması beklenir. İnsanların kişisel heveslerine ve ırk, dil gibi kendilerine has özelliklerine de kör ve kayıtsız olması gerektiğı düşünölür (Bauman, 2021:55). Ancak insanlık cesaret, metanet ve sağlamlığı sunabilecek silah gücünden yoksun, zayıf ve yetersizdir. İnsanlığın benlik iddiasında bulunması çok zor olduğı gibi insanlık idealinin günümüzde karşılaştığı güçlükler ile mücadele etmesi her geçen gün zorlaşmaktadır. (Bauman, 2021:98).

Devletlerin hâkim olduğı çağdaş dünyamızda, bireysel çözümleri aşan karmaşık sosyal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bugün siyasal çekişmeler sebebiyle Orta Doğı başta olmak üzere pek çok yerde sivil halkın güvenliği sorunu söz konusudur. Siyasal istikrarsızlık, iç savaş ve işgal gibi sebeplerle milyonlarca insan doğup büyüdüğü, kimliğini benimsediğı yeri terk edip sığınmacı olmak zorunda kalmaktadır (Orsam, 2012:4). Dolayısıyla söylemek gerekir ki yaşanan siyasal çekişmelerin sebep olduğı en büyük problemlerden birisi göçtür.

Göçün ve göçmenlerin ölkeler bazında ekonomik, demografik ve siyasi pek çok etkisi vardır. Göçmenlerin de gittikleri ölkede dil, din, kültürel, ekonomi ve eğitim anlamında yaşadığı sorunlar vardır. Göçmenler hakkında yapılan çalışmalar da çoğunlukla göçmenlerin demografik yapısı, eğitimsel ve ekonomik seviyeleri ile ilgilidir (Gün&Yüksel, 2021, Akdeniz&Sarıkaya, 2021, Demirel&Bingöl, 2019, Duman&Özdemirci, 2020). Ancak göçmenlerin en başta temel bir insan hakkı olarak yaşam hakkı, bununla bağlantılı olarak sağlık hakkı sorun teşkil etmektedir. Bunun da temelinde ulus devletler ve egemenlerin siyasi tercihleri yatmaktadır. Bu doğrultuda göçmenlerle ilgili en önemli sorun, insan değerinin siyasi tercihlere göre belirlenmesidir.

Bu çalışmada ulus devletler içinde yabancılara verilen kimlikler çerçevesinde yabancılara değerlerinin nasıl belirlendiğı Türkiye temelinde sağlık hizmetlerine erişim bakımından ele alınacaktır. Ülke siyasetine bağılı olarak yabancılara sağlık hizmetlerine erişimi dolaylı olarak yaşamlarına verilen değer değişmektedir. Ülke siyasetine bağılı değişen değerlendirmeler yabancılara hakkında yapılan literatür çalışmalarında bile belirgin durumdadır (Özdemir, 2018:116-136, Kesgin, 2022:29-49). Türkiye'deki yabancılara hakkında yapılan çalışmaların çoğı sadece Suriyeliler hakkındadır (Sirkeci, 2017, Gürbüz&Duğan, 2017). Akademik çalışmalarda diğeryabancılara çok az yer verilmektedir. Özellikle yaşam hakları ve sağlık hizmetlerine erişimleri hususunda büyük bir

kayıtsızlık vardır. (Kördöve, 2017, Köylü, 2019). Bu çalışmada, sosyolojik ve tarihi yöntem kullanılarak mevcut saha çalışmalarından ve nitel araştırmalardan yararlanılacaktır. Türkiye'deki yabancıların sağlık hizmetlerine erişim hakkı üzerinden yapılan kimlik ayrımcılığı ve ideolojik tercihlerin ortaya konulması çalışmanın ana amacıdır.

Çalışmada öncelikle ulus devletler temelinde göçmenliğe verilen anlam açıklanacaktır. Özellikle Arendt'in göçmenlik hakkında yaptığı değerlendirmeler dikkate alınacaktır. Göçmenlere verilen sığınmacı, düzensiz göçmen, mülteci gibi kimliklerin onlara yapılan ayrımcılıklardaki rollerinden bahsedilecektir. Bu kimliklerin yaşamlarına verilen değeri nasıl belirlediği sağlıklarına verilen önem açısından ele alınacaktır. Hukuki düzenlemeler de göçmenler arasında yapılan ayrımcılıkta oldukça etkilidir. Bu bağlamda, hukuki metinlerden karşılaştırmalı yöntem kullanılarak yararlanılacaktır.

1. Ulus Devletlerin Dünyasında Göçmenlik

1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, temel bir “insan hakları” savunusudur. Bununla birlikte kabul etmek gerekir ki esasen ulus devlette yer alan bir insan figürünü benimsemiştir. Doğal ve evrensel haklar teması, ulus devleti önceleyen bir referansa sahiptir. Zira Fransız Devrimi'nden bu yana ulus adı altında şekillenen kimlikler, devlet ve ulus birliği içerisinde haklarını güvence altına alabilmiştir (Moyn, 2017: 23-24).

Doğuştan kazanıldığı söylenen doğal haklar kurgusal bir sözleşme ile gönüllü olarak iktidara devredilen egemenliğin kurumsal olarak doğrulanmasını gerektirir. Dolayısıyla doğal haklar esasen doğrudan ulus-devletin kuramsal inşasında yani temelinde yer alır (Douzinas, 2000:101) Doğal haklara ulus-devlet açısından bakıldığında ise nihayetinde bir eşit vatandaşlık talebine karşılık geldiği görülecektir. İnsanlar eşit doğmaz ya da tabiat onları eşitlemez. Eşitleyici unsur, ulus devlettir (Aydın, 2017: 143-156). Bir örgütlenme içerisindeki insanlar iktidarın iradesi ile birbirlerine eşitlenir ve birbirinin eşiti gibi muamelede bulunulmaya hak kazanırlar. (Arendt, 2009:261).

1789 Bildirisi'nde ifade edilen haklar, Bentham'a göre ancak ulus devletin iktidarının iradesi ile kendine gerçekten yer bulabilir. Aksi halde insanların doğuştan evrensel temel haklara sahip olduğu düşüncesi retoriksel bir zırvalık, cambaz ayaklıkları üzerinde yükselen saçmalığın ötesine geçemez (Douzinas, 2000:147). Ulus devlet ancak diğer ulusları dışlayarak varlığını sürdürür. Dünyanın uluslardan oluşan bir bütün olduğu düşüncesinde herhangi bir ulusun parçası olmaya son verenlerin yeri yoktur. İnsan olmanın asgari şartı ulusal aidiyetten geçer. Ulus devlet, vatandaşını kendi bağımsız koruma kalkanın ardına yerleştirir (Douzinas, 2000: 105-106).

Ulus devletin “vatandaşı” dışındaki bir “insan” tanımlaması esasında söylemsel olarak ve pratikte dışlanmış ve ötekileştirilmiş özneleri anlatır. Bu ötekileştirilmiş özneler insan hakları kurgusu ile inşa edilmiş yerliler, yabancılar, köleler, kadınlar, göçmenler, sığınmacılar, yoksullar ve vatansızlar olarak uzayıp giden bir listeye dahildir. Ötekilik zamana ve mekâna göre farklılaşabilir (Brown, 2010: 58). Ancak öteki kavramını içeren özne her zaman evrensel bir geçerliliğe sahiptir. Dolayısıyla başka ulusların özneleri her zaman ötekileştirilir (Gökalp, 2017: 19). Öteki insan, bu listede kim olduğu ve ne olmadığı ile ilgili bir tanımlamaya sahip oldukça insan hakları söyleminin bir parçası olur (Golder, 2010:660).

Ulus devletin vatandaşı dışında kalan insan, esas insan haklarının konusudur. Ancak gerçekte yalnızca ulus-devlet bağı içerisinde yaşayan vatandaşların hakları olarak insan hakları savunusunun bir anlamı vardır. Savaş zamanlarında evrensel bir insanlığa ait olmanın, haklara sahip olmakla aynı anlama gelmediği anlaşılır. Zira bireylerin devredilmez ve evrensel nitelikteki hakları, gerçekte ulus kimlikleri üzerinden tanımlanmıştır (Arendt,2009:258-259).

Özellikle savaş veya soykırım zamanlarında vatandaşlık bağınyı kaybeden bireyler, çıplak insan haklarının esas öznesi olması gerekirken pratikte dünyasızlaşırlar. (Arendt, 2009:304). Bu durum kendini, herhangi bir yerden mahrum edilmiş ve haklardan yoksun edilmiş olmak olarak gösterir. (Arendt, 2009:304). Kitleler, vatanlarından ayrıldıkları anda asimilasyon ve tasfiye programının bir öznesi haline gelirler. Sözde kutsal insan diğer bütün niteliklerini ve özel ilişkilerini yitirdiğinde ulus devletin özneleri için ayrık otlarından farksız olur (Douzinas, 2000:105-106). Sadece sayılara indirgenirler, istatistiklerin konusu olurlar.

Göçmenlik hakkında ayırt edilmesi gereken önemli bir husus, kişilerin sabit bir ev ya da ofislerinden bir süreliğine ayrılıp başka bir ülkeye gitmelerinden çok farklı gerçekliklere sahip olmasıdır. Küreselleşme ile kişiler için ülkeler arasında seyahat çok sıradanlaşmıştır. Bu seyahat eden insanların ev veya ofisleri sabitken dünya rafları çeşit çeşit teklifle dolu devasa bir mağaza gibidir. Ne var ki en basitinden daha farklı bir yaşam arayışıyla bir yere gitmek isteyen insan, en yakın sınırda durdurulup ya yasa dışı göçmenler için belirlenmiş kamplara konulur ya da evine geri gönderilir. Bu kişiler gezegenin ziyafetinden dışlanmışlardır. Onlar için çok kültürlü bir mağaza söz konusu değildir. Göçmenler kendilerini askıda bir varoluş halinde bulurlar kendilerini kültürel mesajların sersemletici etkisinden uzak tutarlar. Dünyanın geri kalanının göçmenlere yönelik söylemini en açık şekilde ifade etmek gerekirse Bauman’dan yardım alınabilir. “Biz olmak istediğimiz gibi özgürüz, fakat diğer

insanlar doğdukları yerde ve doğdukları gibi kalsa iyi olur. Bırakalım öyle kalsınlar ki bu onların sorunu bizim değil (Bauman, 2021:117)”

Bugün dünyada 272 milyon göçmenin olduğu düşünülmektedir. Afganistan ve Irak savaşları sonrasında yayılan Arap Baharı ile Irak ve Suriye’yi etkileyen iktidar değişiklikleri, silahlı çatışmalar, iç savaşlar sivil halkın büyük oranda ülke içinde ve dışında yer değiştirmesi ile sonuçlanmıştır. UNCHR’nin 2021 verilerine göre kayıtlı yaklaşık 5 milyon Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır. Bunların 2 milyona yakını Türkiye’de kayıtlıdır. Suriye’den sonra yaklaşık 2,7 milyon insan Afganistan’dan göç etmek zorunda kalmıştır. Dünya genelinde Afganlar, ikinci en büyük göçmen topluluğunu oluşturmaktadır (IOM, 2020).

Bu kişiler için vatandaşlık giysisi çıkarılmıştır. Kutsallık adına hiçbir şey artık görünür değildir. İç savaş, katliam ve soykırım gibi sebeplerle vatandaşı olduğu ülkeden sağ kurtulan bu insanlar, kamplara girme hakkına sahip olan nispeten mutlu evsizler “çıplak insan” olmanın nihayetinde yaşayan ölü olmak anlamına geldiğini her gün görürler (Arendt, 2009:310). Bu kitleler insanlıktan çıkarıldıkları için değil, salt insan oldukları için haklarını kaybetmişlerdir. Öyleyse bugün asıl sorun her şeyini bırakıp doğup büyüdüğü yerleri terk etmek zorunda kalmak değil, siyasi yapılanma sebebiyle bu hayatta kendine yeni bir yer bulmanın imkansızlığıdır (Aydın, 2021:428)

İktidarın merhameti ve uluslararası koruma hükümlerinin zorlaması ile göçmenler belirli bir hukuki korumaya sahip olabilir. Ancak hukuki olarak her zaman diğer vatandaşlarla arasına farklılıklar konulur. Egemen yine vatandaşlık üzerinden bireyler üzerindeki iktidarını sağlamlaştıırıp kontrolü elinde tutar. Ulus devletler, öncelikle her şeylerini yitirmiş kitleleri kamplara yerleştirir (Babacan, 2010:31). Ardından kitleleri ayrıştırır, parçalar ve sınıflandırır. Mülteci, düzensiz göçmen, ekonomik göçmen ve sığınmacı gibi farklı hukuki statülerle “çıplak insan” azınlık ve devletsiz olarak etiketlenir (Agamben, 2013:105).

Bu durumu en net Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından göçmenler için yapılan ayrıştırma ve etiketleme odaklı isimlendirmede görebiliriz. Buna göre yasadışı giriş veya vizenin geçerlilik tarihi sona ermesi yüzünden transit veya ev sahibi ülkedeki hukuki statüsünden yoksun olan gizli, yasadışı veya kayıt dışı göçmenler, düzensiz göçmen olarak kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletlerin Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sayılı Sözleşmesi’ne göre mülteci ise ırkı, dini, tabiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden ilgili ülkenin

korunmasından yararlanmak istemeyen kişidir. Ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ÷lkeye m÷lteci olarak kabul edilmek isteyen ve m÷ltecilik statüsünü bekleyen kişiler ise sığınmacı olarak adlandırılmaktadır (Çiçekli, 2009).

Ulus devletlerde de isimlendirme ve etiketlemeler göçmenler için benzer şekilde yapılır. Örneğın Türkiye'nin sığınmacılara yönelik yaptığı ayrıma bakarsak, Yabancıları Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliğı çerçevesinde yabancı, m÷lteci, ikincil koruma, şartlı m÷lteci ve geçici koruma adı altında sınıflandırma yapılmıştır. Buna göre yabancıları m÷lteci statüsü şartlı m÷lteci statüsü, sonrasında ikincil koruma, geçici koruma sağlanabilir (Resmî Gazete, 2013).

Sığınmacıların gittikleri ÷lkede alacakları hukuki statü tamamen iktidarın politik tercihine bağıdır. Modern dünyada egemen, ulusal sınırlar içerisindeki ya da dışarısındaki, vatandaşı ya da yabancıyı tayin ederek sürekli olarak bunları ayıran eşikleri belirlemeye ihtiyaç duyar (Agamben, 2013:158) Egemen hukuk paradigmasıyla kimin yaşamının kıymetli, hangi canın yaşamayı hak ettiğı ya da hangi ölümün yasının tutulabileceğı siyasetin temel meselesi olmuştur (Agamben, 2013: 19). İktidar sahipleri kendi belirledikleri düşman ve dost kavramlarına göre statüleri vermektedir. Örneğın ABD'ye göre Küba yönetimi düşmandır. Bundan dolayı yönetimden kaçan Kübalılar dosttur ve ÷lkeye kabulünde sorun yoktur. Türkiye Suriyelilere en baştan beri sahip çıkmış geçici koruma statüsü vermiş ve ardından da vatandaşlık alımlarında büyük kolaylık sağlamıştır (Şardan, 2013). Irak ve Afganlar da savaştan kaçmakta olsa da Türkiye'nin esas düşmanı Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad olmuştur. Onun yönetiminden kaçan Suriyeliler de esas dostlardır. Türkiye Suriyelilere kucak açarak esasında Esad yönetimin ne kadar kötü ve zulümle dolu olduğunu Dünyaya söylemek istemiştir. Aynı sığınmacı imkanları Irak, Afganistan ya da diğeri totaliter rejimlerden kaçan göçmenler için sağlanmamıştır. Zira Türkiye bu ÷lkelerin yönetimleri ile siyasi açıdan bir problem yaşamamaktadır. Hele Rusya'dan veya Çin yönetiminden kaçan Uygurlar, iktidarların birlikteliğine zarar gelmemesi, ticari uyuşmazlık yaşamamak için hiç sahip çıkılmaması gereken göçmenlerdir (Çallı, 2016:132-152).

Bunun yanında Türkiye, Cenevre Anlaşması ve 1967 Protokolü'ne tabi ÷lkelerden birisidir. Ancak Türkiye'nin anlaşmaya koyduğı coğrafi çekince sebebiyle Avrupa dışından gelen göçmenlerin m÷lteci statüsü kazanması mümkün değildir. Dolayısıyla ÷lkemize diğeri ÷lkelerden gelen sığınmacıların Avrupalı m÷ltecilerin sahip oldukları hakları talep etmesi engellenmiştir. Türkiye'ye gelen göçmenlerin çoğunluğunun Avrupa kökenli olmadığı düşün÷ldüğünde göçmenlerin çoğunun m÷ltecilerin haklarını talep etmesinin bile mümkün olmadığı gör÷lmektedir. Dolayısıyla göçmenler

yukarıda bahsedilen mülteci, geçici, düzensiz gibi yeni kimliklerden birine sahip olduğunda haklara sahip olma hakkını çoğunlukla yitirir. Arendt bu durumu persona kelimesi üzerinden açıklar.

Antik Dünyada persona oyuncuların sahnede taktıkları maske için kullanılır. Oyuncular bu maske ile yüzlerini değiştirir ve gizler, seslerinin izleyicilere ulaşmasını sağlar. Persona kelimesi zamanla bir tiyatro terimi olmaktan çıkarak metafor haline gelir. Kişinin hukuk ve devlet karşısındaki konumu için kullanılan durumu ifade etmeye başlar. Vatandaş hukuki kişiliğe yani bir personaya sahipken, yabancı bir rolde değildir ve oyun dışıdır. Sesini duyuramaz, kendine ait bir kimlik oluşturamaz. Onun yeri dışarıdadır, hukuken yeni kimliği yabancıdır. Personası olmayanın hakları yoktur. Hukuk alanın dışında kalan vatandaşlardan oluşan siyasal topluluğun tanımadığı, görmediği, duymadığı doğal insandır. Bu bağlamda insan onuru da siyasi bir topluluğun kararına bağlıdır. Siyasi topluluklar ise onur için personanın varlığını arar. Hukuki ve kurumsal ilişkiler içerisinde eşitlik mücadelesi personayı gerektirir (Arendt, 2012:138).

Bir şekilde yeni kimlikler edinen kitleler, ne olduklarına bağlı olarak egemenin yeni varlık alanları olurlar. Yaşamları doğuştan sahip oldukları haklardan dolayı değil, egemenin merhametinden dolayı devam eder. Egemen yukarıda ifade edilen siyasi tercihlerinden dolayı bazılarının yaşamının bazı kimliklere sahip olanlardan üstün olduğunu düşünür. Yaşamın üstünlüğünün en bariz yansımaları ise sağlık hizmetlerine ulaşım ile ilgili gerçeklerde görebiliriz. Zira tıbben tedavi edilememiş rahatsızlıklar kişinin yaşamını tehdit eder (Arendt, 2009:304-313).

2. Yaşamın Değerinden Sağlık Hakkına

Başta Dünya Sağlık Örgütü olmak üzere ulusal ve uluslararası insan hakları düzenlemelerinde, temel insan hakkı olarak mülteciler veya göçmenlere eşit seviyede sağlık hizmetleri sağlanmasının gerekliliği vurgulanmaktadır (WHO, 2019: 2).

Popüler duygu ve düşüncelerdeki değişimler, devletin korumasının sürekli daralması ile kendini göstermiştir. Öncelikle genel sigortanın “gelir testi” vasıtası ile tüm vatandaşlara evrensel bir hak olarak sunulması ilkesi, sadece zenginlik ve kendine yeterlilik testinde başarısız olanlara yardım etme sözüyle yer değiştirmiştir. Bu da örtülü olarak vatandaşlık ve tam insanlık testine dönüşmüştür. Sosyal yardımlara bağımlılık, böylelikle insan hakkı olmaktan çıkıp insanların utanacağı bir damga olmuştur (Bauman, 2021:57).

Göçmen rakamlarına baktığımızda, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Türkiye’de geçici korunan Suriyeliler dışında uluslararası koruma bağlamında yaklaşık olarak 370.000 uluslararası göçmen bulunduğunu ifade etmektedir. 2016 yılından itibaren Türkiye’ye Afganistan, Pakistan, Suriye, Afrika, Orta Asya ve Türkiye’yi büyük oranda etkileyen Suriye iç savaşı sonrasında 5 milyondan fazla insanın komşu ülkelere göçmesi bölgenin büyük bir sorunu olmuştur (Ertan, K& Ertan, B. 2017:9). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) 2021 Aralık verilerine göre Türkiye yaklaşık 4 milyon uluslararası sığınma ihtiyacı olan kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Bunların 3.7 milyona yakını geçici koruma altındaki Suriye kökenli nüfus oluşturmaktadır (UNCHR, 2021). Bunun yanında 170.000 Afganistan uyruklu ve 142.000 Irak uyruklu uluslararası göçmen bulunmaktadır (UNHCR, 2019). Türkiye İç İşleri Bakanı Süleyman Soylu, 2021 yılında verdiği bir röportajda Orta Doğu’dan yaklaşık 1 milyon 300 bin düzensiz göçmenin geldiğini söylemiştir. 2021 yılında ise toplam 182 bin kayıtlı Afgan’ın olduğunu, kayıtsızlarla birlikte 300 bine yaklaştığını tahmin ettiklerini eklemiştir (Sol Haber, 2021).

Türkiye için söz konusu göçmen rakamları esasen bir kaos durumunun oluşmasına sebep olmaktadır. Kaosa uygulanabilir kural ise yoktur. Zira kaos kuralsızlıktan beslenir. Bu durumda egemen, kaos ile normal durum arasında bir belirsizlik oluşturur ve kaosu hukuk düzenine dâhil eder. Belirsizlik ise istisna ilişkilerini içerir. Hukuksal ilişkinin temeldeki formel yapısını ifade eder. İstisna ise özünde yeri belirlenemeyen şeydir. Devlet içindeki konumu belirsiz olan göçmen ise yerleştirme çabalarının sonucu olarak eşitsiz ve insancıl olmayan yasalarla yönetilmeye çalışılmaktadır (Agamben, 2013:30). İstisnayı ve kaosu oluşturan yabancılar, hayat ile hukukun eşiğindedir ve tehdit altındadır. Dolayısıyla yaşamlarının devamına ilişkine kurallar da istisnalar ile çevrelenmiştir (Agamben, 2013:40).

Türkiye üzerinden gidecek olursak yabancılara yönelik sağlık hizmetleri tam olarak yaşamlarının değeri teste tabi tutularak verilmektedir. Oturma veya çalışma iznine sahipler, oturma veya çalışma iznine sahip olmayan sadece vize ile giriş yapmış ve yasadışı bir şekilde ikamet eden yabancılar, sığınmacı veya vatansız kabul edilenler olmak üzere üç farklı gruba üç farklı sağlık hizmeti verilmektedir (Lordoğlu, 2015:1-29).

Türkiye’nin farklı yasal statülere (şartlı mülteci, ikincil koruma, geçici koruma, Türkiye’de oturma izniyle ikamet eden kişiler ve kayıtsız göçmenler) farklı haklar tanıyan iltica sistemi sebebiyle, her bir yasal statünün sağlık hizmetlerine erişimi farklılaşmaktadır. Bu farklılaşan muamele göçmenler için sağlık sistemini karmaşık hale getirmekle kalmayıp aynı zamanda göçmen toplulukların sağlık hizmetlerine erişiminde engeller ve eşitsizlikler yaratmaktadır (Danış, 2020:8).

Özellikle sığınma kamplarında yaşam kalitesi sorgulanması yapılmaktadır. Kamp koşullarında kişiler insan olma durumlarından şüphe etmeye başlayacak muamele görmektedir. İnsan türüne ait olmaya ilişkin en ufak bir duygu bile kamplarda çok önem arz eder (Üstel, 1999:53). Bununla birlikte kayıt işlemleri yapılmamış veya kimlikleri henüz tanımlanmamış göçmenlerin yalnızca sınırdan ilk geçişlerinde sağlanan sağlık hizmetlerinden ve acil sağlık hizmetlerinden faydalanabilmesi mümkündür (AFAD, 2014).

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) sığınma başvurusu sahiplerine koşullu mülteci olarak sağlık hizmetlerine ücretsiz erişim imkânı sunmaktadır. Ancak uygulamada kayıt altına girip, yabancı kimlik numarası alana ve/veya yönlendirildiği uydu kente yerleşene kadar geçen sürede sığınma başvurusu yapmak için Türkiye'ye gelen kişinin ücretsiz sağlık hizmeti alması mümkün gözükmemektedir (Etiler ve Lordoğlu, 2010, 103-110).

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (GSS) 60. Madde kapsamında uluslararası koruma başvurusu veya statüsü sahibi ve vatansız olarak tanınan kişiler genel sağlık sigortalısı olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda Türkiye'de Geçici Koruma Yönetmeliğinin 27.Maddesine göre, Suriyelilerin temel ve acil sağlık hizmetlerine ve bu kapsamdaki tedavi ve ilaçlara da ücretsiz erişimi vardır. İkinci ve üçüncü basamaktaki sağlık hizmet bedelleri ise Sosyal Güvenlik Başkanlığı tarafından Genel Sağlık Sigortası (GSS) kapsamındaki vatandaş ile eşit şartlarda sağlanmaktadır. Suriyelilerin göçmen olarak sağlık hizmetlerine ulaşımının kolaylaştırılması ve ücretsiz sağlanması insan hakları bakımından önemli bir kazanımdır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki geçici koruma yönetmeliği ile Türkiye'de özellikle belli bir milli kimliğe sahip kişilerin yaşam hakkıyla bağlantılı olarak sağlık hizmetlerine ulaşımına daha çok önem ve değer verildiğini görüyoruz.

3. Geçici Koruma Yönetmeliği ve Bir Grubun Üstün Değeri

Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 7. Maddesi'nde geçici koruma düzenlenmiştir. Buna göre geçici koruma; "ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılardan haklarında bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemi yapılamayan" yabancılara uygulanır. 9. maddeye göre geçici koruma kararı Cumhurbaşkanlığınca alınmaktadır (Md.9) (Resmi Gazete, 2014). Hukuksal açıdan bu düzenleme sayesinde geçici koruma altına alınanların sağlık hizmetine erişiminde büyük kolaylık sağlanmıştır.

Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 27. Maddesi'nde sağlık hizmetleri düzenlenmiştir. Bu kapsamda geçici korunanlar sağlık hizmetlerinden ülke vatandaşı gibi yararlanabilmektedir. Suriyelilere yönelik bazı ücretsiz sağlık hizmetleri kamplarla sınırlıyken, Suriyelilerin çoğunlukla kamplardan şehirlere dağılması ile sağlık hizmetleri kamp dışında da verilmeye başlamıştır (Erdoğan, 2015) Sağlık hizmetlerine erişebilmek için öncelikle yabancılar kanununa göre kayıt aşamasının tamamlanması şarttır. Bununla birlikte Sağlık Bakanlığı 18 Ocak 2013'te kayıt işlemine gerek duymaksızın Suriyeli göçmenlerin sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanabilmesine ilişkin bir genelge yayımlamıştır. Böylece Suriyeli göçmenlerin sağlık hakları önemli oranda iyileştirilmiştir (Kaya& Ören, 2020:88-93).

Kabul etmek gerekir ki sağlık hizmetlerine ulaşmak ve ücretsiz olarak faydalanmak Suriyeli göçmenler için faydalı ve gereklidir. Savaştan ve kötü yaşam şartlarından büyük travmalarla göç ederek kaçmak zorunda kalmışlardır. Ancak çalışmanın altını çizdiği nokta göçmenlerin sadece Suriyeliler olmadığıdır. Diğer savaştan kaçan, hayati tehlike içinde çalışmak zorunda olan kişiler için bu şekilde bir düzenleme yapılmıyor oluşu, siyasi otorite açısından bu göçmenlerin yaşam haklarının daha az korunmaya değer olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Diğer yabancı uyruklular için sağlık hakkına ulaşmak konusunda kayıtsız kalmak onların yaşam hakkını ellerinden almaktadır. Dahası medyada dile getirilen söylemler, akademik ve akademik olmayan araştırmalar neredeyse tamamen geçici koruma statüsüne sahip kişilerin sağlık hizmetlerine erişimlerine odaklanmaktadır (Danış, 2020:8). Bu aşamada “Sadece geçici koruma statüsündeki kişilerin haklarına erişimi ve sorunları mı görünür olmayı hak etmektedir?” sorusu sorulabilir.

UNHCR'nin 2021 verilerine göre, Türkiye'de kayıtlı Afgan sığınmacıların sayısı 116 bin civarındadır. Ancak Göç İdaresi Kurumunun istatistiklerine göre Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmenler arasında Afganlar birinci konumundadır. Kayıtlı göçmenlerden çok daha fazlası düzensiz ve kayıtsız göçmen durumundadır (İGAM, 2021).

Hukuki statü sahibi olmamak veya belirsiz olmak ise sağlık hizmetine ulaşımı imkânsız kılmaktadır. Geçici korunanların da sağlık hizmetlerine erişebilmesi için kayıtlı olması ve provizyonunun alınması gerekmektedir. Kayıt sorunu, sağlık hizmetlerinde yaşanan sorunlar arasında en başta gelmektedir. Ayrıca nüfusun dinamik bir yapıya sahip olması ve sabit adreslerin olmayışı sağlık hizmetinden faydalanmayı zorlaştırmaktadır (Mardin, 2019, s. 102-104). Belirsizlik Irak uyruklu yabancılarda da hukuki statülerinin tespit edilemeyişi ve denklik problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Afganistan ve diğer yabancı uyruklu göçmen grupların hukuki statüsü de belirsizdir. Bu doğrultuda

bu göçmen gruplara yönelik yasal düzenlemeler kanaatimce eksiktir. Örneğin Geçici Koruma Yönetmeliği gibi yönetmelikler Suriyeliler dışındakiler için yoktur.

En büyük ayrımcılık ise düzensiz göçmen sayılan kayıt dışı kişiler için söz konusu olmaktadır. Düzensiz göçmen veya kayıt dışı olarak görülmek tamamen iktidarın takdirindedir. Bu takdir ile belgesiz, kaçak, göçmen ya da terör şüphelisi olağan hukuki güvencelerden mahrum kalır. Egemen için yaşamının değeri sağlığa erişiminin olup olmaması bir önem taşımamaktadır. Türkiye’de düzensiz göçmenlerin tek değeri ekonomi için sağladıkları ucuz işçiliktir (Civan& Gökalp,2011:233-263).

Devlet ve işveren kayıt dışı istihdam edilen kişileri az parayla çalışan sorumluluk getirmeyen ucuz işçi olarak görmektedir. Hatta ülke ekonomisi için bu anlamda oldukça önemli görülmektedir. Örneğin Cumhurbaşkanı danışmanı Yasin Aktay bir bildirisinde “Çok önemli yerlerden Suriyelileri bir çekin ülke ekonomisi çöker.” ifadesine yer vermiştir (Duran, 2021). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye Ofisi tarafından Şubat 2020’de yayınlanan "Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler" araştırmasına göre, Türkiye’de kayıt dışı ve düşük ücretle çalışan yaklaşık 1 milyon Suriyeli bulunmaktadır. Dinlenme, izin gibi hakları yoktur ve haftada 60 saat ya da daha fazla çalışmaktadırlar (ILO Türkiye, 2020).

Hastalandıklarında ya da sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyduklarında bu kişilerin sağlık hizmetine ulaşımı ise çok büyük sorun teşkil etmektedir. Çoğunluk Suriye ve Afganistan kökenli kayıt dışı işçiler, sağlık hizmetlerine ödeme yapamadığından insanlık dışı şartlarda dayanamayacak hale gelinceye kadar çalışmaya devam etmektedir (Etiler ve Lordoğlu, 2010). Kayıt dışı çalışan söz konusu göçmenlerin hiçbir hakkı yoktur. Hastalandıklarında işverenlerinin onları özel bir sağlık kuruluşuna götürüp ödeme yapması ise işverene ayrı bir külfet olarak gelmektedir. İşverenler, zaten herhangi bir hak ileri süremeyecek bu işçilere çoğunlukla hiçbir hak tanımamaktadır. Kayıt dışı göçmenler ise kendi imkanları ile ilaç bulmaya, sorunlarını çözmeye ve tekrar çalışmaya dönmeye çabalamaktadır. (Hassoy, Davas, 2010:296-308, Akalın,2014).

Kayıt dışı göçmenlerin ekonomik sebeplerle sağlık hizmetlerine erişiminin mümkün olmamasının yanı sıra resmi makamlara başvuru yapmaları halinde sınır dışı edilme korkusu da yaşamaktadırlar. Zira hükümetin eksik politikası sebebiyle Avrupa kökenli olmayan mültecilerin statüsünü tanımayı reddetmesi, sınır dışı edilmek yerine sağlıklarından olmayı göze almalarına yol açmaktadır. (Yıldırım&Filiz, 2019:24-30).

Düzensiz göçmenlere yönelik bu gerçekleri Agamben çok iyi bir şekilde ifade eder. Sınırsızlar veya topraksızlar, sınırlarla ayrılmış topraklar üzerine inşa edilmiş egemenlikler dünyasındaki devletsiz ve kayıtsız göçmenlerdir. Bu göçmenler hayatlarını her türlü soy ilişki kesilmiş “zoe” hayatına indirgenmiş şekilde yaşayan sınıf-altı olarak görülürler. Sınıf altı ile aynı kaderi yaşayan göçmenler “egemenlik altındaki topraklarda gerçek anlamda bir fiziksel varoluştan bile” mahrum bırakılmışlardır. (Bauman,2021:53). “Normal veya tam insanların yaşayıp hareket ettiği alanlardan uzaklaştırılıp geri gönderme merkezlerine, sığınmacı kamplarına konulmalıdır.” (Bauman,2021:53).

Kayıtsız göçmenlerin çocukları da bir vatandaşlık bağı ile bağlanamaz. Bütün haklardan mahrum kalır. Böylece kayıtsız göçmenlerin çocukları da kayıtsız olarak haklardan mahrum kalmaktadır. Örneğin Uygur Türkleri çoğunlukla kayıtsız olarak Türkiye’dedir. Evde doğum yapmakta, doğan çocuklar da doğum belgeleri olmadan kayıtsız olduğundan herhangi bir sağlık hizmetinden faydalanamamaktadır (Danış, 2020:35).

Sınır dışı riskinin yanı sıra, kayıtsız göçmenler için Sağlık Turizmi ile ilgili düzenlemelerden kaynaklanan ekonomik yük de çok ağırdır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan, Türkiye’de UKS ya da GKS kimlik belgeleri ya da genel sağlık sigortası teminatı olmayan kişilerin sağlık hizmet alım bedelleri “Sağlık Turizmi Yönetmeliği” olarak da bilinen “Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik” ile belirlenmektedir. Bu yönetmeliğe göre, sağlık hizmetleri vatandaşlar ve/veya kayıtlı göçmenler için geçerli olan normal ücretlerin üç ila dört katı daha pahalı olmaktadır (Şahinkaya, 2015). Bunun tek istisnası, acil servisler ve tüberküloz (ve daha yakın zamanda Covid-19) gibi bulaşıcı hastalıkların tedavisinin herkes için ücretsiz olmasıdır. Geçici korumsa kapsamındaki kişilere (en azından kâğıt üzerinde) vatandaşlarla aynı hak ve yetkiler verilirken, diğer göçmen grupları sosyal politika mekanizmalarına dâhil edilmemektedir. Sağlık hakkı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda evrensel bir hak olarak tanımlansa da göçmenlere statüsüne bakılmaksızın sağlık hizmetlerine tam erişim sağlanması hükümet için siyasi bir tercih olmuştur.

Afrikalı göçmenler ile ilgili yapılan bir araştırmada göçmenlerin hastaneyi tüm biriktirdikleri parayı oraya vermek zorunda kaldıkları yer olarak gördükleri ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla hastaneye gitmemek için kendilerine göre çözümler üretmeye çalışmaktadırlar. Örneğin Senegalliler kendi sosyal sigorta fonlarını oluşturmaya çalışmaktadır. Arkadaşlarının sağlık giderleri için para toplamaktadır. Bunun yanında ülkelerinden ilaç getirtmeye çalışmak, evde tıbbi tedaviler uygulamak,

eczanelerde çalışan diğer yabancılardan ilaç temin etmeye çalışmak yaşam standartlarını oldukça zorlamaktadır (Şimşek,2019: 216-235).

Ayrıca göçmenler kayıtsız ve sigortasız çalıştığı için iş kazaları genellikle işverenler tarafından gizli tutulmaktadır. İşçiler bazen özel hastanelere kayıt tutulmayacak şekilde götürülmekte bazen de hiçbir şekilde hastaneye götürülmemektedir. Hastanenin önüne işçiyi bırakıp giden işverenler bile bulunmaktadır (Danış&Sert, 2021). Kayıtsız işçiler, bütün haklardan mahrum bir şekilde evde iyileşmeyi bekleyebilmektedir. Kendi masraflarını kendileri karşılamaları gerekmektedir. Bu süreçte işlerini de kaybetme riski altındadırlar. Kayıt dışı sektörde çalışan göçmenler çalıştıkları zaman bile günlük veya haftalık olarak ücret aldıklarından, işle ilgili bir hastalıkları veya yaralanmaları olduğunda genellikle kaderlerine terk edilmektedir. (Danış, 2020:33). Bu durumda söylenebilir ki Türkiye kayıt dışı çalışacak ucuz işgücü isteyip bununla birlikte gelen uluslararası sorumlulukları üstlenmekten kaçınmaktadır.

Sorumlulukları üstlenmemenin yanında göçmen sağlığı merkezleri ile ayrımcılık resmileşmektedir. Merkezileşme çabalarının sonucunda 2015 yılında Türkiye yalnızca geçici koruma altındaki kişilere, diğer bir deyişle Suriye’den gelen göçmenlere yönelik olarak tasarlanmış Göçmen Sağlığı Merkezleri (GSM) açmaya başlamıştır. Aralık 2016’da T.C. Sağlık Bakanlığı, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Avrupa Birliği (AB), “SIHHAT Projesi” olarak da bilinen “Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi” adı altında, AB tarafından finanse edilen 36 aylık projeyi başlatmıştır. Bu proje kapsamında GSM’ler sistematikleştirilmiş ve sayısı artırılmıştır. GSM’lerin yaklaşımı öncelikle halk sağlığını sağlamak üzere herkese sağlık hizmeti vermektir (Yıldırım, 2019:75-96). Ancak Eylül 2019’dan itibaren GSM’lere, kayıtlı olmayan kişilere destek verilmemesi kararı alınmıştır. Kişisel inisiyatifine bağlı olarak doktorların bazıları sağlık hizmeti sunmaya devam etse bu durumda ayrımcılığın başka bir yönünü göstermektedir (Danış, 2020:34) Dolayısıyla göçmen sağlığı merkezleri, sadece Suriyeli göçmenlerin sağlığını görünür kılarak varlığını sürdürmektedir.

Uluslararası anlaşmalar ve örgütler elbette sözde bütün göçmenlerin sağlık ve yaşam hakkının korunması üzerine söylemlerde bulunmaktadır. Bununla birlikte sadece ölmek üzereyken sesini duyurabilen kişilere ücretsiz sağlık hizmeti sağlanabilmektedir. Ölmek üzere olduğunda medya ile sağlık haklarını dile getirebilenlere insani yardım kuruluşları ve devlet uluslararası toplumdaki görünümünü kötüleştirmemek adına yardım edebilmektedir. Örneğin Afrikalı bir kadın *Romatoid artrit*i olup oldukça pahalı olan ilaçlarını temin edemediği için sosyal yardım kuruluşları ile iletişime

geçmiştir. Ancak yine de karşılanmakta zorlanan giderler için sosyal medyada yapılan çağrılar sonucunda Valilikle bağlantı kurulabilmiş ve kadına ikamet hakkı verilmiştir. İkamet hakkı ile yalnızca hastaneye yatabilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 56. Maddesine göre "herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir." Ancak bu kadın sağlık hakkına erişebilmesi için siyasi bir kararı elde etme mücadelesi vermiştir. Yaşamının değerli olduğuna siyasi otorite sahiplerine kanıtlaması gerekmiştir. Bu kararı etkilemeye, seslerini duyurmaya hiçbir şekilde gücü olmayanlar ise ölüme terk edilmektedir. Bu durum da ayrı bir insan haklarını araçsallaştırma girişimidir. (Danış, 2020:26)

Göçmen kadınların sağlık hizmetlerine erişimi ise başka bir insan hakkı ayrımcılığını göstermektedir. Türkiye'ye göç etmiş kadınlar üzerine yapılan bir araştırma yaklaşık on kadından ikisinin sağlık hizmetlerinden yararlanabilmek için hiçbir sigortasının bulunmadığı tespit edilmiştir (Bakacak, Akalın:2019:283-399). 1990'lı yıllardan itibaren Eski Sovyet Bloğu ülkelerinden ülkemize çocuk, hasta bakıcılığı ve temizlik hizmetleri gibi alanlarda çalışmak üzere gelmiş yatılı çalışan iş kadınları da oldukça fazladır. Ancak bu kadınlar çoğunlukla kayıt dışı çalıştığı için istatistik olarak veri yeterli değildir (Gelgeç Bakacak, Akalın, Öktem, 2019: 383-399)

Türkiye'de ikamet izni ve çalışma izni alabilen yabancılar sağlık sigortasından faydalanmak için prim ödemesi yapabilmektedir. Esasen bu sigortanın bakmakla yükümlü olduğu kişiler içinde geçerli olması gerekir. Ancak uygulamada yabancılar bakmakla yükümlü oldukları kişiler için sigorta hakkından faydalanamamaktadırlar. Özellikle Eski Sovyet Birliği ülkelerinden gelen ev işi ve çocuk bakımında çalışan kadınlar için bu durum çalışmalarını çok zorlaştırmaktadır. Bu kişiler, vatandaşlarla eşit şartlarda sağlık hizmeti almayı beklemektedirler (Gelgeç Bakacak, Akalın, Öktem, 2019: 383-399)

Sonuç

Göçmenlerin bugün sayıları her geçen gün artmakla birlikte modern devletler için rahatsızlık verici oluşu, göçmenlerin vatandaşlık üzerine kurgulu devlet anlayışını krize sokmasından kaynaklıdır. Modern devletlerin doğum ile kazanılan vatandaş-insan anlayışı ile göçmen kavramı bağdaşmamaktadır. Göçmenler doğum ile milliyet arasındaki farkı -salt insanı- öne çıkarmaktadır. Göçmen, gerçek manada vatandaşlık koruması altında olmayan hakların öznesidir. Ancak tam da bu nedenden dolayı onları tanımlamak ve haklarını tanımak egemenler için zorlayıcıdır (Jacob&Luedtke, 2018,8)

Bugün insani değeri ve siyaset arasındaki ayırım, insan haklarının vatandaş haklarından ayrılışının en uç göstergesidir (Agamben, 2013:159). Yaşam hakkı dâhil hiçbir insan hakkı vazgeçilmez değildir. Hayat kendi varlığını siyasaldan alır. Hayatın bir değere ihtiyacı yoktur. O sadece siyasettir. İnsan da kendini aşması, varlığının anlamını bulması gereken insanlık yüklü bir canlı değildir. Yaşam, siyasetin en yüce değeri olduğunda değersizlik sorunundan öte iktidarın tanımlanmasındaki zemin de değişmektedir. Böylece bugün egemen, yaşamın değerliliğine ya da değersizliğine hükmeden kişidir. Hayat ve ölüm, önceden doktorların çalışma alanına giren bilimsel kavramlardı. Ancak şimdi bu kavramlar, siyasi ağızdan çıkacak bir kararla politikleşen kavramlardır (Agamben,2013: 170-196).

Özellikle Türkiye’de büyük göçmen topluluğunun en temel sorunu iktidarın gözündeki değerleridir. Eğer siyasi olarak değerli bir ırka ait iseler Suriyeliler gibi diğerlerinden kısmen daha çok yaşamları kıymetlidir. Yaşamlarını sürdürebilmeleri için sağlık hizmetlerine ücretsiz ulaşım gibi hakları vardır. Elbette siyasi tercihlerin yön değiştirmesi ile sahip oldukları haklarında değışimler meydana gelebilir. Sahip oldukları söylenen doğuştan vazgeçilmez haklarını ileri sürebilmeleri mümkün değildir. Diğer dünyasızlaşmış çıplak insan hüviyetindeki göçmenlerin ise kayıtsız göçmenler olarak tam bir kayıtsızlıkla muamele görmeleri normalleşmiştir.

İnsan hakları sözleşmeleri ve sözde insan haklarına ilişkin anayasal haklar ise sadece görünür ulus vatandaşları içindir. Sözde insan hakları örgütlerinin ise para toplamak için artık hayatta kalması mümkün olmayan çocuk ve kadınların fotoğrafını sergilemesi ise çıplak hayata dair figürleri görmemizi sağlar. Dolayısıyla bugün mülteci kavramı, kesinlikle insan hakları kavramından ayrılmalıdır. Mülteci ayrı bir tanımlamaya sahip olmalıdır ve neyse o şekilde algılanmalıdır (Agamben, 2013:161). Yaşama değeri biçmek ve onu siyasallaştırmak en nihayetinde yaşamın devamının gereksiz ve yok edilmesinin mübah olduğuy eşiyin belirlenmesini de gerektirmektedir. Bugün bütün modern ulus devletler ise kendi kutsallarını ve kimlerin yaşamının bir değerinin olup olmadığını belirlemektedir. Böylece yeni bir ulus devlet egemenlik anlayışı geliştirdikleri de söylenebilir (Jacob&Luedtke, 2018,7)

Sonuç olarak ulus devlet insanların haklarının korunduğı güvence altına alındığı bir yer olmaktan çıkmıştır (Bauman, 2021:58). Yaşamın değeri siyasi kriterlerle ölçülmektedir. Sağlık hizmetlerine ulaşmak ise Türkiye başta olmak üzere Dünya genelinde artan göçlerle birlikte ciddi bir toplumsal kriz haline gelmektedir. Toplumsal kriz anlarında ise toplum kendilerine maliyeti olmayan ya da basit sebeplerle son derece zararlı gördükleri kişileri özellikle yabancıları suçlayacaktır (Bauman, 2021: 73). Artan yabancı düşmanlığı ise toplumsal çatışmaların habercisi görünmektedir.

Kaynakça

- AGAMBEN, G. (2013). *Kutsal İnsan*. Ayrıntı Yayınları.
- AKALIN, A. E. (2014). *Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Toplumsal ve İktisadi Varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARENDT, H. (2009). *Totalitarizmin kaynakları 2- emperyalizm*. İletişim Yayıncılık.
- ARENDT, H. (2005). ‘*What Remains? The Language Remains*’: A Conversation with Günter Gaus, *Essays in Understanding 1930-1954, Formation, Exile, and Totalitarianism*. Schocken Books.
- ARENDT, H. (2012). *Devrim Üzerine*. İletişim Yayınları.
- AYDENİZ, S. & SARIKAYA, B. (2021). Göçmen Çocukların Eğitiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerilerine İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 385-404.
- AYDIN, H. (2007). Fransız Devrimine Uzanan Yolda Jean-Jeques Rousseau. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 3(11), 143-156.
- AYDIN, Ö. (2021). *Ulus Devletin Ve İnsan Hakları Hukukunun Sınırındaki Özneler: Mülteciler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı.
- BABACAN, A.& SINGH, S. (2010). *Migration, Belonging and Nation State*. Cambridge Scholars Publishing.
- BAUMAN, Z. (2021). *Kimlik*. Heretik Yayınevi.
- BROWN, W. (2010). *Tarihten Çıkan Siyaset*. Metis Yayıncılık.
- CİVAN, O& Gökalp, A., (2011). Göçmen İşçi Kavramı. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1, 233-263.
- ÇALLI, M. (2016). Türkiye’de Mültecilerin ve Sığınmacıların Sağlık Hakkı. *İş ve Hayat*, 2(3), 131- 154. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/391545>
- ÇİÇEKLİ, B. (2009). *Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü*. IOM.
- DANIŞ, D & SERT, D. (2021). Ghosts of İstanbul: Afghans at The Margins of Precarity. Göç Araştırmaları Derneği. <https://www.gocarastirmalariderneği.org/attachments/article/192/GHOSTS%20OF%20İSTANBUL%20N.pdf>.
- DANIŞ, D. (2020). *Göçmenlerin İstanbul’daki Sağlık Hizmetlerine Erişimlerinin Önündeki Engeller Ve Kolaylaştırıcılar Saha Raporu*. Göç Araştırmaları Derneği.
- DEMİREL, F. & BİNGÖL, H. M. (2019). Göçmen Çocukların Okullarda İlk Karşılansması: İngiltere Örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3), 1882-1901.
- DOUZİNAS, C. (2000). *The End of Human Rights*. Hart Publishing.
- DUMAN, E. Ş. & ÖZDEMİRCİ, A. (2020). Türkiye’deki Suriyeli Göçmen Girişimciler Üzerine Bir Alan Araştırması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 18(37), 629-656.

- DURAN, A.E. (2021). Türkiye Ekonomisine Suriyelilerin Katkısı Ne Düzeyde?. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-ekonomisine-suriyelilerin-katk%C4%B1s%C4%B1-ne-d%C3%BCzeyde/a-58695359>.
- ERDOĞAN, M.M. (2015). *Türkiye'deki Suriyeliler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ERTAN, K. & ERTAN, B. (2017). Türkiye'nin Göç Politikası. *Contemporary Research In Economics and Social Sciences*, 1(2), 9.
- ETİLER, N. VE LORDOĞLU, K. (2010). *Göçmenlerin Sağlık Sorunları: Ev Hizmetlerinde Bir Alan Araştırması*. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II, İstanbul: Petrol-İş Yayını.
- GELGEÇ BAKACAK, A. & AKALIN, E. & ÖKTEM, P. (2019). Türkiye'ye Farklı Ülkelerden Göç Etmiş Kadınların Sağlık Hizmetlerine Erişimi Üzerine Nitel Bir Alan Araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (2), 383-399.
- GOLDER, B. (2010). What Is An Anti-Humanist Human Right? *Social Identities*, 16 (5), 651-668.
- GÖKALP, B. (2017). *İmparatorluktan Millete, Milletten İmparatorluğa Siyasal Tahayyüllerin Tarihsel Seyri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü.
- GÜN, M. & YÜKSEL, S. (2021). Dünyada Göçmen Eğitimi Politikaları Bağlamında Türkiye'nin Göçmen Eğitimi Sürecinin Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 1031-1053.
- GÜRBÜZ, S. & DUĞAN, Ö. (2017). Sığınmacılarda Sağlık İletişimi: Suriyeli Öğretmenler Üzerine Bir Çalışma. *Akademik Barış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (64), 479-490.
- HASSOY, H. & DAVAS, A. (2010). Kaçak Göçmenler ve Sağlık. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 25(4), 296-308.
- <https://igamder.org/TR/igam/goc-gundemi-17-23-nisan-2021>.
- https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/01/UNHCR-Turkey-Operational-Update-NovDec-2021f_TR.pdf
- ILO Türkiye (2020). *Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler Raporu*. ILO Türkiye Ofisi, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_739463.pdf.
- IOM(2020). *World Immigration Report*. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2020-turkish-chapter-2>.
- JACOB, F. & LUEDTKE, A. (2018). *Migration and The Crisis of The Modern State?* Vernon Press.
- KAYA, M. & ÖREN, B. (2020). Türkiye'de Mültecilere Sunulan Sağlık Hizmetlerinin Hukuksal Zemin. *J Health Pro Res*, 3(1), 88-93.
- KESGİN, B. (2022). Geçicilikten Kalıcılığa Suriyeli Göçmenler Ve Uyum Sorunu. *Anasay*, 0(19), 29-49).
- KÖRDEVE, M.K. (2017). Suriyeli Mültecilerin Sağlık Hizmetlerine Erişimi: Bir Alan Araştırması. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 1(2), 1-12.

- KÖYLÜ, M. (2019). Türkiye'nin ve AB'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik İnsan Hakları Tutumu. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 3, 9-42.
- LORDOĞLU, K. (2015). Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Bazı Yansımalar. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1:29-44.
- MARDİN, F. D. (2019). *Sığınmacıların Sağlık Hizmetlerine Erişimi: Metropol-Uydu Şehir Karşılaştırması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- MOYN, S. (2017). *Son Ütopya*. (Çev. Ev, F.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- ORSAM (2012). *Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi*. [http://madde14.org/index.php?title=ORSAM - K%C3%BCresel G%C3%B6%C3%A7 ve Avrupa Birli%C4%9Fi ile T%C3%BCrkiyenin G%C3%B6%C3%A7 Politikalar%C4%B1n%C4%B1n Geli%C5%9Fimi](http://madde14.org/index.php?title=ORSAM_-_K%C3%BCresel_G%C3%B6%C3%A7_ve_Avrupa_Birli%C4%9Fi_ile_T%C3%BCrkiyenin_G%C3%B6%C3%A7_Politikalar%C4%B1n%C4%B1n_Geli%C5%9Fimi)
- Resmi Gazete. (2013). 11.4.2013, 6458 Sayılı Kanun. 5(53).
- SİRKECİ, İ. (2017). Bir Güvensizlik Ülkesi Olarak Türkiye'nin Mültecileri, Suriyeliler ve Türk Mülteciler. *Göç Dergisi*, 4(1), 21-40.
- Sol Haber. (2021). Soylu: Türkiye'de 300 Bin Afgan Göçmen Var. <https://haber.sol.org.tr/haber/soylu-turkiyede-300-bin-afgan-gocmen-var-312244>.
- ŞAHİNKAYA, O. (2015). *Mülteci, Şartlı Mülteci, İkincil Koruma Sahiplerinin ve Sığınmacıların Türkiye'de Sağlık Hakkı*. Çağdaş Hukukçular Derneği.
- ŞARDAN, T. (2013). Suriyelilere Bir Kolaylık Daha. *Milliyet Gazetesi*, 26.04.2013. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/suriyeliye-bir-kolaylik-daha-1698703>
- ŞİMŞEK, D. (2019). İstanbul'daki Afrikalı Göçmenlerin Ulusötesi Sosyal Alanlarının Entegrasyon Süreçlerine Etkisi. *Öneri Dergisi*, 14 (52), 216-235.
- ÜSTEL, F. (1999). *Yurttaşlık ve Demokrasi*. Dost Kitabevi.
- YILDIRIM, C.A. & KOMŞUOĞLU, A. AND ÖZEKMEKÇİ, İ. (2019) The Transformation of Primary Healthcare System for Syrian Refugees in Turkey. *Asian and Pacific Migration Journal*, 28(1), 75-96.
- YILDIRIM, T. & FİLİZ, M. (2019). Türkiye Ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Göçmenlere Yönelik Sağlık Politikalarının Değerlendirilmesi. *Turkish Research Journal of Academic Social Science*, 2(1): 24-30.

ISSN: 2822-521X

Siyasî Gelişmelerin Edebî Sahaya İz Düşümü Bağlamında Bir Kitap İncelemesi: II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Mustafa AKŞEHİRLİOĞLU

maksehirliglu@hotmail.com
0000-0002-2190-8136
Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Political and Social Studies

Atıf / Citation

Akşehirlioğlu, M. (2022). [İncelenen Kitap I. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları, by Cengiz Karataş]. *Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 54-59.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6949332>

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Kitap Değerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi: 23.06.2022

Kabul Tarihi: 27.06.2022

Yayın Tarihi: 01.08.2022

Siyasî Gelişmelerin Edebî Sahaya İz Düşümü Bağlamında Bir Kitap İncelemesi: II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri Ve Türk Edebiyatına Yansımaları

İçtimaî hayatı oluşturan unsurlardan birisi olan edebiyat, toplumsal ve siyasî gelişmelerle yakın ilişki içindedir. Türk edebiyatı tarihine yönelik yapılan sınıflandırmalarda bu bağlantı gözlemlenebilir. Türk edebiyatı tarihine bakıldığında bazen *Servet-i Fünun* gibi edebî temelli dönem adlandırmaları görülürken; bazen de Tanzimat Edebiyatı gibi edebiyat dışındaki faktörlere göre dönem adlandırmaları yapılmaktadır. İkinci türden adlandırmaların yapıldığı dönemlerden birisi de II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı'dır. Yapılan isimlendirmeden de anlaşılacağı üzere, bu dönemde edebiyat üzerinde toplumsal ve siyasî gelişmelerin oldukça güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Cengiz Karataş'ın *II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları* adlı çalışmasının hareket noktası da dönem edebiyatı üzerinde görülen bu etkidir. 2014 yılında Akçağ Kitabevinden yayınlanan eser Cengiz Karataş'ın 2009 yılında tamamlanan "II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları" adlı doktora tezinin genişletilmesiyle ortaya çıkmıştır.

Eserin ön sözünde yazar, öncelikle II. Meşrutiyet Dönemi'nin kapsadığı tarih aralığı üzerinde durmaktadır. II. Meşrutiyet Dönemi'nin 1908 ile 1923 yıllarını kapsadığı belirtilmekte; ancak çalışmanın 1919 yılı ile sınırlandırıldığı ifade edilmektedir. Milli Mücadele Dönemi Türk Edebiyatı'nın ayrı bir çalışma alanı olacak niteliğe sahip olması böyle bir sınırlandırma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ön sözde II. Meşrutiyet Dönemi'nin Türk siyasî tarihi ve kültürü için çok önemli bir dönem olduğu, Türkiye Cumhuriyeti'nin fikrî ve siyasî temellerinin II. Meşrutiyet Dönemi'nde atıldığı vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra günümüzde hâlen tartışılmakta olan birçok sorunun da aynı dönemde ortaya çıktığının altı çizilmektedir. Bu bakımdan yazar tarafından II. Meşrutiyet Dönemi "Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş öncesi hazırlık laboratuvarı" olarak değerlendirilmiştir (2014: 13). Osmanlı Devleti'nin çok kültürlü yapısından ulus devlete doğru bir dönüşümün yaşandığı yıllara denk düşen 1908-1923 yılları arasında Türk edebiyatının seyri ile diğer dış unsurlar arasında yakın bağlantılar bulunur. Milliyetçilik düşüncesinin gelişim göstermesinin etkisiyle II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, millî değerler ışığında "bir kendini arayış dönemidir" (2014: 336).

Karataş, eserin ön sözünde II. Meşrutiyet Dönemi'nde yayımlanan çok sayıda süreli yayından yalnızca birkaç tanesinin yeni harflere aktarıldığını belirtir. Bu döneme dair yapılan çalışmaların azlığından

dolayı II. Meşrutiyet yıllarının adeta “bir dipsiz kuyu” hüviyetinde olduğunu ifade eder. Eserin yazımında eski harfli süreli yayınlardan birincil kaynak olarak faydalandığı görülmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan “Giriş” kısmının başlığı “İkinci Meşrutiyet Dönemi’nin Genel Tarihi, Siyasî, Askerî ve Toplumsal Zemini”dir. İkinci bölümde ise “İkinci Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri” üzerinde durulmuştur. Kitabın son bölümünün başlığı “İkinci Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketlerinin Türk Edebiyatına Yansımaları” şeklindedir.

Eserin ilk bölümünde II. Meşrutiyet Dönemi’nin tarihi, siyasî, askerî ve toplumsal gelişmelerine dair bilgi verilmesinin amacı edebî incelemelere bir zemin oluşturmaktır. Burada II. Abdülhamid Dönemi’nden Yeni Osmanlılar Cemiyeti’ne ve İttihat Terakki Partisine; II. Meşrutiyetin İlan’ından Balkan Savaşları’na ve Birinci Dünya Savaşı’na kadar yaşanan gelişmelerden söz edilmektedir.

İkinci bölümde dört fikir akımından bahsedilmesinin gerekçesi de ilk bölümde olduğu gibi edebî incelemelere bir temel oluşturmaktır. Dönem edebiyatı üzerinde farklı fikir akımlarının iz düşümünden söz edebilmek için öncelikle fikir akımları hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı aşîkârdır. Bu bağlamda Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük fikir akımlarının teorik çerçevesi çizilmiş, temsilcilerinden bahsedilmiştir. Bu noktada üzerinde durulması gereken husus ilk iki bölümün hem kapsadığı hacim hem de konunun ele alınışı bakımından çalışmanın odak noktasından kopuk olmamasıdır. Edebiyat dışındaki gelişmeler ele alınırken edebî sahayla bağlantılar kurmanın ihmal edilmediği fark edilmektedir. Nitekim ilk iki bölümde süreli yayınlardan ve gazetecilerden bahsedilmesi; Ömer Seyfettin, Mehmet Akif, Rıza Tevfik ve Ziya Gökalp gibi sanatçılara atıflar yapılması da bu durumu açıkça göstermektedir.

Kitabın asıl konusunun ele alındığı üçüncü bölüm beş alt başlıktan müteşekkildir. Bu başlıkların dördü fikir akımlarının II. Meşrutiyet Dönemi’ndeki durumuna dairdir. İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde Osmanlıcılık akımının edebiyata etkisinin ele alındığı kısımda, edebî türlere göre düzyazı ve şiir şeklinde ikili tasnif yapılmıştır. Düzyazı bölümünde fikri eserler, roman ve hikâyelere yer verilmiştir. Osmanlıcılık düşüncesinin bu dönemdeki en şiddetli savunucusu olarak Süleyman Nazif ismine dikkat çekilmekte, onun hem nesir hem de nazım türünde kaleme aldığı eserler üzerinde durulmaktadır. Osmanlıcılık düşüncesinin diğer temsilcileri arasında ise Tunalı Hilmi ve Ahmet Ferit zikredilir. Bu isimlerin yanı sıra Ziya Gökalp’ın ilk dönem yazılarında Osmanlıcılık düşüncesine yer verdiği belirtilir. Ayrıca Osmanlıcılık ile diğer fikir hareketleri arasındaki kalem kavgaları üzerinde durulur. Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura ve Halide Edip gibi isimlere atıflar yapılır.

İslamcılık fikir hareketinin İkinci Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı üzerindeki tesirinin ele alındığı bölümde öncelikle İslamcı çizgideki *Sırat-ı Müstakim*, *Sebilü'rreşad*, *Volkan* ve *Hikmet* gibi başlıca yayın organlarına yer verilmiştir. Daha sonra “İslamcılık Fikir Hareketinin Karakteristik Temsilcisi” olarak nitelendirilen Mehmet Akif üzerinde durulmuştur. Bu bölümdeki değerlendirmelerde *Safahat*’ın merkeze alındığı görülür. Bu çerçevede “Geri Kalma Sebeplerimiz, Vatan Sevgisi, İkinci Meşrutiyet’in İlanı ve Hürriyet, İttihat ve Terakki Eleştirisi, İstibdat ve Abdülhamit Karşıtlığı” gibi dönem şartlarının iz düşümlerinin ele alındığı on beş farklı başlığa yer verilmiştir. Yazara göre *Safahat* edebî açıdan dönemin özelliklerini en iyi yansıtan eser konumundadır:

“Dönemin özelliklerini edebî açıdan en iyi veren eser olarak Mehmet Akif’in Safahat’ını görmekteyiz. İslamcı, Türkçü, ilerlemek ve modernleşmek anlamında Batıcı zihniyete sahip olan Mehmet Akif, Safahat’ında tüm fikir hareketlerine yönelik atıflarda bulunmuştur. Dönemin hemen hemen tüm sosyal meselelerinin de konu edinildiği bir eser olarak günümüze de ışık tutmaktadır” (2014: 335).

İslamcılıktan sonra üzerinde durulan konu Batıcılık fikir akımının edebiyat üzerindeki tesiridir. İlk olarak Batıcılık düşüncesinin öne çıkarıldığı *Tanin* ve *İçtihad* gazetelerinden bahsedilir. Daha sonra Abdullah Cevdet ve Tefik Fikret gibi Batıcılık akımının temsilcilerine dair değerlendirmeler yapılır. Son olarak ise Batıcılık düşüncesi içinde yer alan “Teşebbüs-i Şahsi, Adem-i Merkeziyet, Sosyalizm ve Marksizm” gibi farklı tutumlara değinilir.

Kitapta Türk edebiyatına yansımaları incelenen son fikir akımı Türkçülüktür. Diğer üç fikir akımıyla mukayese edildiğinde Türkçülük düşüncesinin edebiyata yansımalarına daha çok yer verildiği fark edilir. Bu durum II. Meşrutiyet Dönemi’nin tarihî ve edebî gelişmelerinin ortaya çıkardığı tabii bir sonuçtur. Eserde incelenen 1908-1919 yılları arasında yükselen bir değer olarak etki gücü en kuvvetli fikir akımının Türkçülük olduğu açıktır. Nitekim Balkan Savaşları’nın açtığı yaraların etkisiyle yönetimi elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin de 1911’den sonra Osmanlıcılık yerine Türkçülük düşüncesini benimsediğinin altı çizilmektedir. Aynı yıl içerisinde Türkçülük hareketinin edebiyata güçlü bir yansıması olan ve Millî Edebiyat Cereyanının da başlangıcı kabul edilen “Yeni Lisan” makalesinin yayımlandığı hatırlanmalıdır. Bu gelişmeler dikkate alındığında, 1908-1919 yılları arasında Türkçülük fikir akımının hem siyasî hem de edebî sahada en güçlü anlayış olduğu daha iyi kavranacaktır.

Diğer üç fikir akımında olduğu gibi Türkçülük bölümünde de önce yayın organlarına daha sonra ise başlıca temsilcilere yer verilmiştir. Türkçülük fikir hareketinin öncüleri olarak ifade edilen isimler şöyledir: “Yusuf Akçura, İsmail Gaspiralı, Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Ali

Canip Yöntem, Ömer Seyfettin.” Ancak diğer kısımlardan farklı olarak burada Türkçülük düşüncesinin yaygınlık kazanmasında etkili olan “Türk Derneği, Türk Ocağı ve Halka Doğru Cemiyeti” gibi derneklere de değinilmiştir. Türkçülüğün edebî sahadaki tesirleri “roman, hikâye ve şiir” türlerinde ele alınmıştır. Türkçülük akımının tesirlerinin görüldüğü romanlar Müfide Ferit Tek’in *Aydemir*, Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun *Gönül Hanım* ve Halide Edip’in *Yeni Turan* adlı eserleridir. Hikâye bölümünde ise sekizi Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun on bir adedi ise Ömer Seyfettin’in olmak üzere yaklaşık yirmi eser incelenmiştir. “İkinci Meşrutiyet Dönemi Türk Şiirinde Türkçülük” başlığında incelemesi yapılan şairler “Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin ve Aka Gündüz” şeklindedir. Türkçülük bölümünde incelenen birçok isim arasında Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin isimlerinin ön plana çıktığı fark edilmiştir. Her iki ismin Türkçülük düşüncesinin hem fikrî yönü hem de edebî sahada yansımaları bakımından önemli temsilciler olması doğal olarak bu sonucu ortaya çıkarmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları adlı kitabın son bölümü dönem tiyatrosuna ayrılmıştır. II. Meşrutiyet’in ilanından sonraki ilk yıllarda tiyatro eserlerinde sık işlenen konuların “II. Abdülhamit karşıtlığı, Osmanlı tarihi ve Osmanlılık düşüncesi” olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda Silahçı Tahsin’in *Girit*, Süleyman Sırrı’nın *Gayz*, Abdülhak Hamit’in *Tarık*, *Tezer*, *Eşber* ve *Finten* adlı tiyatro eserleri örnek olarak verilmektedir. II. Meşrutiyet yıllarında özellikle Balkan Savaşları’nın ardından “millî tiyatro” kavramı üzerinde durulmaya başlandığı belirtilir. Türkçülük fikri çerçevesinde yazılan tiyatrolara Aka Gündüz’ün *Yarım Türk*, *Muhterem Katil*, *Türk Kanı*; Celal Esat Arseven’in *Büyük Yarın* adlı eserleri örnek gösterilmektedir. Bu bölümde tiyatronun ülkemizdeki gelişimi için Dârülbeyazıt’ın kurulmasından, Burhanettin Tepsî Bey’in ve Sahne-i Osmaniye adlı topluluğun katkılarından söz edilir. Ancak Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı’nın getirdiği yıkımdan ve maddi imkânsızlıklardan dolayı II. Meşrutiyet Dönemi’nde tiyatro alanında istenen düzeyde ilerleme kaydedilemediği belirtilmektedir.

Esere bir bütün olarak bakıldığında II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı’nın “genel itibarıyla politik ve sosyal karakterli bir edebiyat” olduğu anlaşılmaktadır (2014: 17). Nitekim II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, bir edebî akım veya topluluk ismi değil tarihî bir dönem adlandırmasıdır. Üstelik bu dönem Türk tarihinde önemli siyasî değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, Osmanlı Devleti için muhtelif kurtuluş reçetelerinin sunulduğu yıllardır. İşte böyle bir dönemin edebî sahadaki yansımaları Cengiz Karataş tarafından dört önemli fikir hareketini merkeze alarak incelenmiştir. Yazar, II. Meşrutiyet

Dönemi’nde yazılan edebî eserlere bir bütün olarak bakıldığında işlenen temaların devrin şartlarıyla yakından bağlantılı olduğunun altını çizmektedir.

Fikir hareketlerinin edebî sahaya yansımalarını sınırları belirlenmiş kronolojik bir çizgiye yerleştirmek tam olarak mümkün değildir; çünkü fikir akımlarının aynı anda varlığını devam ettirdiğı yıllar bulunmaktadır. Bununla birlikte tarihî seyrine de uygun biçimde Türk Edebiyatı üzerinde öncelikle Osmanlıcılık düşüncesinin, daha sonra ise İslamcılık fikrinin etkisinden bahsedilebilir. Eserde, tarihî geçmişı ıslahat düşüncesine kadar uzanan Batıcılık hareketinin de izi sürülmüş olmakla birlikte, II. Meşrutiyet yıllarında edebî sahada etkili olan son akımın Türkçülük olduğu ifade edilmiştir. Türkçülüğün yükselen bir değer olarak etki gücünün diğer akımlardan daha fazla olduğu verilen örneklerle birlikte ortaya konulmaktadır. Nitekim Türkçülük düşüncesi II. Meşrutiyet yılları içinde müstakil olarak ele alınması gereken “Milli Edebiyat Cereyanının” oluşmasında aslî unsur olarak rol oynamıştır.

Eserde İslamcılık ve Batıcılık fikir hareketlerine dair bölümlerde açıkça görüleceğı üzere konunun bağlamından kopmaması ve vurgulanmak istenen hususların anlaşılabilmesi adına farklı yerlerde sonuç bölümlerine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra II. Meşrutiyet Dönemi’ndeki toplumsal, siyasî, askerî gelişmelerin fikir hareketlerini merkeze alarak edebî alanla bağlantısının kurulması hususu hemen hemen hiçbir başlıkta ihmal edilmemektedir. Ayrıca kitap boyunca yapılan incelemelerden elde edilen verilerin ayrı ayrı birbirinden kopuk bilgiler olarak kalmadığı, kurulan bağlantılar ve yapılan çıkarımlarla bir sonuca ulaşıldığı rahatlıkla söylenebilir. Eserin sonunda kronoloji cetveline, kategorilere ayrılmış ayrıntılı kaynakçaya ve dizine yer verilmesi de önemlidir. Bunlar hem eseri okuyanların dönemi daha iyi kavramasına imkân vermekte hem de bu eserden faydalanılarak yapılacak yeni çalışmalar için bir kılavuz rolü üstlenmektedir.

Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük fikir hareketlerinin II. Meşrutiyet Dönemi’nde edebî sahadaki iz düşümü üzerine yapılan bu çalışmanın, ilgili döneme yönelik araştırmalarda başvurulması gereken önemli bir kaynak olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

KARATAŞ, C. (2014). II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları, Akçağ Yayınevi, Ankara.

ISSN: 2822-521X

Kudret Bülbul, Bir Devlet Adamı ve Siyasal Düşünür Olarak Said Halim Paşa, Ankara: Kadim Yayınları, 2006, 281 s.

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Mustafa TOPKARA

mustafa.topkara28.mt@gmail.com
0000-0002-2793-6234
İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Political and Social Studies

Atıf / Citation

Topkara, M. (2022). [İncelenen Kitap Bir Devlet Adamı ve Siyasal Düşünür Olarak Said Halim Paşa, by Kudret Bülbul]. *Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 60-63.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6949352>

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Kitap Değerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi: 05.06.2022

Kabul Tarihi: 25.06.2022

Yayın Tarihi: 01.08.2022

Kudret Bülbul, Bir Devlet Adamı ve Siyasal Düşünür Olarak Said Halim Paşa, Ankara: Kadim Yayınları, 2006, 281 s.

Osmanlı'nın son döneminde devletin nasıl kurtulabileceğine dair Batıcılık, Türkçülük, Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. İslamcılık, Müslümanların hayatlarının İslami değer ve kaidelere uygun yaşaması gerektiği üzerine oluşan bir fikir akımı iken II. Abdülhamid ile birlikte politik bir yön kazanarak siyasi ideoloji olmaya başlamıştır. Ancak II. Abdülhamid döneminde sistemli bir siyasi düşünce haline geldiği söylenemez. II. Meşrutiyetin sağladığı özgürlük ortamında, Mehmet Âkif (Ersoy) tarafından çıkarılan *Sebîlürreşâd* ve *Sırât-ı Müstakîm* gibi dergilerde İslamcılığın fikirsel zeminin oluşturulduğu söylenebilir. Bu dergilerde, İslamcılığı işleyen isimlerden birisi de Osmanlı'nın son döneminde sadrazamlık yapan, gerek fikirleriyle gerek eylemleriyle Osmanlı son dönem siyasetine yön veren isimlerden birisi olan Said Halim Paşa'dır. Said Halim Paşa'yı farklı kılan hem İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde (İTC) önemli görevler üstlenerek politik bir kişiliğe sahip olması hem de bir münevver olarak dönemin fikirsel dünyasına ışık tutacak -özellikle de İslamcılık fikrinin sistemli bir bütün halinde işlenerek fikirsel zeminini oluşturacak- çalışmalarda bulunmasıdır.

Bülbul, başlığında belirttiği üzere "bir devlet adamı" ve "siyasal düşünür" olarak Said Halim Paşa'yı ele aldığı eserini üç bölüme ayırmıştır. İlk bölümde, devletin nasıl kurtulabileceğine dair ortaya atılan görüşlerin nasıl geliştiği anlatılmıştır. Ayrıca bu bölümde devrin ruhunu anlayabilmek için II. Meşrutiyet'e kadar Osmanlı modernleşme sürecinden bahsedilmiştir. Kitabın ikinci bölümünde, Said Halim Paşa'nın siyasal yaşamından ve eserlerinden bahsedilmiştir. Said Halim Paşa'nın yazdığı eserlerde, devrin önemli meselelerinin nasıl ele alındığına dair genel bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Said Halim Paşa'nın düşünce sistemini oluştururken kimlerden etkilendiği ve kendi devrini nasıl etkilediği anlatılmıştır. Ayrıca bu bölümde Said Halim Paşa'nın, devrin en çok tartışılan Kanun-i Esasi, meşrutiyet, demokrasi, aristokrasi, milliyetçilik, beynelmilelcilik, aydın-halk ilişkisi, Batılılaşma, doğal hukuk ve toplumsal hukuk gibi konularda düşüncelerini de ele alınmıştır.

Bülbul, Said Halim Paşa'nın yaşamında İTC'nin önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı, Said Halim Paşa'nın yaşamının İTC'den önce ve sonra olarak ikiye ayrılması gerektiği kanaatindedir (s. 48). Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın torunu olan, 1864 yılında Kahire'de doğan Said Halim Paşa, ilk ve orta öğreniminin ardından beş yıl İsviçre'de siyasal bilgiler öğrenimi görmüştür. Devlette belli süre memuriyet görevleri yapmış ve başarılı olmuştur. Ancak bu başarılarından rahatsız

olanlar, onu İttihatçı diye jurnallemişlerdir. Bu sebeple sürgün edilmiştir. Bu olaylar Said Halim Paşa'nın yaşamının İTC'den öncesini oluşturmuştur. Said Halim Paşa'nın İTC sonrası siyasal yaşamının hareketli geçtiği söylenebilir. Said Halim Paşa, İTC'nin sponsoru olarak görülse bile Mahmut Şevket Paşa öldürüldükten sonra sadrazamlık makamına getirilmiştir. Bu durum, O'nun sadece bir sponsor değil, değerli bir devlet adamı olarak görüldüğünü de ispatlar niteliktedir. Yazar'a göre, Said Halim Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesinde onun cemiyete yaptığı maddi yardımlarının yanı sıra liyakati de önemli rol oynamıştır (s. 57).

Bülbül'e göre Said Halim Paşa, Tunuslu Hayrettin Paşa ve Ahmet Cevdet Paşa'dan etkilenmiştir. Ayrıca görev yerlerinin kendisine sağladığı tecrübeler de siyasal düşüncesinin şekillenmesinde etkili olmuştur (s. 144). Said Halim Paşa, Kanun-i Esasi, demokrasi ve milliyetçilik fikirlerini *"bize ait olmayan"* değerler olarak görmektedir. Bize ait olmayan değerler, her sistemin içinden çıktığı toplumlara ait olduğu ve diğer toplumlarda faydalı olmayacağı şeklinde ifade edilebilir. Bu düşüncelerin Batı düşünce dünyasında ortaya çıktığını ve Batıdaki sorunlara çare olabileceğini; ancak aynı çözümün Müslüman milletler için faydalı olamayacağını ileri sürmüştür. Bu bağlamdan hareketle yabancı ülkelerin sorun çözme mekanizmalarının doğrudan alınmasıyla akşamdan sabaha sorunların çözülebileceğini düşünen Batıcılar, Said Halim Paşa tarafından yanılığa düşmekle tenkit edilmiştir (s. 167).

Said Halim Paşa, devrinin en özgün düşünürlerindendir. Çağdaşlarına göre, devrin sorunlarını daha farklı ele aldığı görülmektedir. Diğer İslamcı düşünürlerin meseleleri, fıkhi bir bakış açısıyla ele almasına karşın Said Halim Paşa meselelere sosyolojik bir bakışla yaklaşmaktadır. Said Halim Paşa; İbn Haldun ve Montesquieu gibi düşünürlerin de ileri sürdüğü gibi toplumların çeşitli faktörlerden etkilendiğini; bu sebeple toplumların içinden ortaya çıkan sistemlerin de o topluma has olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda Doğu-Batı ikilemini sosyolojik bir tahlille ele alması, Said Halim Paşa'yı çağdaşları arasında özel kılmaktadır.

İsmail Kara, Said Halim Paşa'yı *"günümüze etkisi olmayan özgün bir düşünür"* olarak nitelemektedir. Bunun sebepleri olarak Said Halim Paşa'nın II. Meşrutiyetin aksiyoner devlet adamlarının gerisinde kalması¹ ve cumhuriyet ideolojisine uygun düşmeyen düşüncelerinin olmasını sıralamaktadır.

Bülbül, eserinde Said Halim Paşa'nın düşünür ve devlet adamlığı vasıfları üzerine çalışmış; ancak düşünür yönü üzerinde daha çok durmuştur. Bülbül'ün Said Halim Paşa'yı sosyolog olarak tanımlaması, anakronik bir yaklaşıma sebep olsa da Said Halim Paşa'nın mevcut olaylar ve kavramları toplumsal yönleriyle değerlendirdiği de göz ardı edilmemelidir.

Eserin yazıldığı dönemde, Said Halim Paşa, son dönem Osmanlı siyasi düşüncesine dair çalışmalarda çok az işlenen bir isimdir. Eser, tarihin en önemli kararlarından birisine -Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesine- imza atan ve sosyolojik tahlilleriyle dönemin düşünce dünyasında önemli bir yere sahip olan bir devlet adamının hayatını kaleme alan ilk kapsamlı çalışma olması dolayısıyla özgün bir değere haizdir.

Bülbül'ün bu eseri, yüksek lisans tezinin kitaplaştırılmış halidir. Said Halim Paşa ile ilgili literatürün, ilgili tezin hazırlandığı dönemde çok kısıtlı olduğu eserde de belirtilmektedir. Bu bakımdan eserin, sistemli bir bütün halinde henüz işlenmemiş tarihsel bilgi ve verileri işlemesi dolayısıyla alandaki boşluğu doldurma yönünde ilk ciddi adım olduğu söylenebilir. Literatürü çok iyi bir şekilde kullanıp tedvin eden Bülbül, ayrıca bu bilgi ve verilerin günümüz Türkçesine aktarılmasına da katkı sağlamıştır. Ayrıca birincil ve ikincil kaynakların çok başarılı bir şekilde kullanılarak esere yansıtıldığı söylenebilir. Öte yandan yazarın Said Halim Paşa ile ilgili genel olarak yorum yapmaktan kaçınması ve kanaat belirtmemesi, *eserde yazarın kendisini bulmayı zorlaştırmaktadır*.

Notlar

1. Bu iddialara karşılık olarak Said Halim'in İTC'nin seküler politikaları karşısında takındığı tutum-Şeriat Mahkemelerinin tedvin edilerek yargı birliğinin sağlanmaya çalışılması ve yeni bir aile yasasının düzenlenmesinde- ile İTC içerisinde dengeleyici bir unsur olduğu söylenebilir.

<https://siyasetvetoplum.org/>